

# **DRIELUIK VAN CONFERENTIES**

« KLIMAATADAPTATIE, ENERGIETRANSITIE  
EN INNOVATIEVE PROJECTEN »

**Nederland, Groningen, 10 november 2023**

**België, Oostende, 25 oktober 2024**

**Luxemburg, Remich, 17 oktober 2025**



PARLEMENT



## DRIELUIK VAN CONFERENTIES

### « KLIMAATADAPTATIE, ENERGIETRANSITIE EN INNOVATIEVE PROJECTEN »



PROVINCIEHUIS GRONINGEN (NEDERLAND)



STAPELHUIS ENTREPOT OOSTENDE (BELGIË)



INSTITUT VITI-VINICOLE REMICH (LUXEMBURG)

## I. INLEIDING

Het Benelux Parlement organiseerde in 2023, 2024 en 2025 conferenties in het teken van klimaatadaptatie en energietransitie en ging hierop op zoek naar innovatieve projecten en oplossingen voor de uitdagingen op het gebied van klimaat en energie. Uiteraard kwamen hierbij ook duurzaamheid, economie en veiligheid aan bod. De commissies Ruimtelijke Ordening en Economie namen het voortouw.

De eerste conferentie vond plaats in Groningen en was vooral gewijd aan energiezekerheid en grensoverschrijdende samenwerking.

De tweede conferentie vond plaats in Oostende waarbij de focus voornamelijk werd gelegd op de maritieme infrastructuur en planning in de Noordzee.

Onder het Luxemburgse voorzitterschap in 2025 werd tenslotte de conferentie georganiseerd in het teken van innovatieve projecten in de landbouw en meer bepaald in de wijnbouw.

De bijeenkomsten brachten parlementsleden samen uit de Benelux, alsook ministeriële vertegenwoordigers, actoren uit het veld en experts op het gebied van de besproken projecten. Ook werden *best practices* uitgewisseld met andere landen.

Deze interessante bijeenkomsten kunnen de nodige input geven voor nauwere samenwerking en aanbevelingen op het vlak van deze actuele thema's.

\*

\* \*

## II. CONFERENTIE KLIMAATADAPTATIE, ENERGIETRANSITIE & INNOVATIEVE PROJECTEN

NEDERLAND, GRONINGEN, 10 NOVEMBER 2023

### PROGRAMMA

#### KLIMAATADAPTATIE, ENERGIETRANSITIE EN INNOVATIEVE PROJECTEN

Voorzitter: de heer Pim VAN BALLEKOM

Moderator: mevrouw Roelien KAMMINGA / Rapporteur : de heer Jan KLINK

#### PROVINCIEHUIS GRONINGEN, STATENZAAL

MARTINIKERKHOF 12, 9712 JG GRONINGEN, NEDERLAND

- 08.45-09.00** Ontvangst in het Provinciehuis
- 09.00-09.15** Opening door de heer **Pim VAN BALLEKOM**, voorzitter van het Benelux Parlement
- 09.15-09.25** Verwelkoming door de heer **René PAAS**, commissaris van de Koning in Groningen
- 09.25-09.35** Inleiding door de heer **Jan KLINK**, voorzitter van de verenigde commissies Ruimtelijke Ordening, Milieu en Klimaat & Economie, Landbouw en Energie
- 09.35-09.45** Innovatieve projecten - Energietransitie - Noord-Nederland  
Wat kan Noord-Nederland voor de Benelux betekenen en vice-versa?  
Uiteenzetting door de heer **Ruud PAAP**, coördinator vergroening van de gasketen bij NEW ENERGY COALITION
- 09.45-10.00** Gaswinning en het gebruik van oude gasputten in Groningen  
Uiteenzetting door de heer **Jan VAN DER WAL** (Nederland)
- 10.00-10.15** Innovatieve projecten - Offshore windenergie - *North Seas Energy Cooperation* (NSEC)  
Uiteenzetting door de heer **Huygen VAN STEEN**, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
- 10.15-10.25** Innovatieve projecten - Noordzee - Top Oostende  
Uiteenzetting door de heer **Bart TOMMELEIN**, voormalig Vlaams minister van Energie en staatssecretaris voor de Noordzee; huidig burgemeester van Oostende - VIDEOBOODSCHAP
- 10.25-10.40** Innovatieve projecten - Energietransitie - Luxemburg  
Uiteenzetting door de heer **Johny BREBELS**, *Director Company Relations and Support* LUXINNOVATION
- 10.40-10.55** Burgerparticipatie – Windenergie  
Uiteenzetting door de heer **Siward ZOMER**, coöperatief directeur bij Energie Samen (Nederland)
- 10.55-11.00** Uitwisseling van best practices  
Uiteenzetting door de heer **Jānis VUCĀNS**, ondervoorzitter van de *Baltic Assembly*
- 11.00-11.30** Gedachtewisseling
- 11.30-11.45** Conclusies door de rapporteur
- 11.45-12.15** **LUNCH**

12.15-13.00

## VERTREK MET DE BUS VOOR HET BEZOEK AAN EEMSHAVEN

WERKBEZOEK NIJLICHT EEMSHAVEN  
SCHILDWEG 16B, 9979 XR EEMSHAVEN

13.00-13.30 Presentatie Groningen Seaports  
Uiteenzetting door de heer **Erik BERTHOLET**, *business manager offshore*

13.30-14.00 Presentatie HyNorth  
Uiteenzetting door de heer **René SCHUTTE**, directeur

14.00-15.00 Rondleiding per bus door de Eemshaven

15.00-16.00 Vertrek vanuit de Eemshaven naar het Provinciehuis  
Einde conferentie

## I. Inleiding

De vergadering in het Provinciehuis van Groningen wordt om 8.45 uur geopend door de heer *Pim van Ballekom*, voorzitter van het Benelux Parlement. De voorzitter heet alle aanwezigen welkom op deze conferentie over het thema 'Klimaatadaptatie, energietransitie en innovatieve projecten' en in het bijzonder de heer René Paas, commissaris van de Koning in Groningen en gastheer van de conferentie.

De heer *René Paas*, commissaris van de Koning in de provincie Groningen, heet op zijn beurt iedereen welkom in het provinciehuis. De spreker memoreert dat dit de oudste statenzaal in Nederland is, die nog in gebruik is. Daarnaast haalt de heer Paas de ontwikkeling van de Eemshaven aan, die van groot belang is voor het thema van vandaag. Ook spreekt hij over de geschiedenis van de aardgaswinning in Groningen. De infrastructuur van de aardgaswinning, de oude aardgasbuizen, bieden nieuwe mogelijkheden op het gebied van *liquid natural gas* (LNG).

Vervolgens is het woord aan de heer *Jan Klink* (NL), rapporteur van de verenigde commissies Ruimtelijke Ordening, Milieu en Klimaat & Economie, Landbouw en Energie. De rapporteur spreekt over de geschiedenis van de gaswinning in Groningen. Nu de aardgaswinning stopt, bereidt de provincie zich voor op de toekomst. De ontwikkeling van *Hydrogen Valley* en innovatieve ideeën op het gebied van het hergebruik van de bestaande gasinfrastructuur zijn daar voorbeelden van. De rapporteur deelt de oproep dat niet alleen Groningen zich dient voor te bereiden op de toekomst van klimaatadaptatie en energietransitie. Ook in Nederland, de Benelux en breder, in samenwerking met de Nordic Council, moet daar aan worden gewerkt.

## II. Innovatieve projecten - Energietransitie - Noord-Nederland

De eerste gastspreker van de conferentie is de heer *Ruud Paap*, coördinator vergroening van de gasketen bij New Energy Coalition. De New Energy Coalition is een Noord-Nederlandse organisatie waarin industrie, overheid en kennisinstututen samenwerken. De organisatie bestaat uit twee departementen: *research & innovation* en *human capital*. Deze laatste is gericht op de energieprofessionals. De spreker geeft een korte inleiding over groen gas, waarbij biologische of organische afvalstromen worden omgezet in gas. Hij ziet bij de energietransitie een rol voor biogas vanuit veehouderijen. Met nieuwe technologieën kan methaan worden opgevangen om groen gas mee te maken. En boeren kunnen op deze manier hun eigen kunstmest maken, waarbij minder stikstofuitstoot en minder broeikasgasuitstoot plaatsvindt.

De spreker ziet een rol voor het Benelux Parlement bij het tot stand komen van 'Renure'-wetgeving. Dit is wetgeving op het gebied van kunstmestvervangers. Volgens de spreker zou het voordelig zijn als kunstmestvervangers dezelfde juridische status krijgen als 'gewone' kunstmest. Dit staat komend jaar op de agenda in de Europese Unie. Daarnaast wijst de spreker op harmonisatie van subsidies op het gebied van kunstmest(vervangers).

### III. Gaswinning en het gebruik van oude gasputten in Groningen

De tweede uiteenzetting wordt verzorgd door de heer *Jan van der Wal*, *drilling- en well* ingenieur uit Nederland. De spreker geeft aan dat de aardgasputten in Groningen, nu de aardgaswinning is gestopt, worden verwijderd. Hij houdt een pleidooi voor het hergebruik van de putten en ondergrondse reservoirs voor de transitie van aardgas naar waterstof. De heer van der Wal legt uit hoe de aardgasreservoirs gebruikt kunnen worden, zonder dat er aardbevingen plaatsvinden. De techniek die hij voor ogen heeft is *in-situ hydrogen combustion*, waarbij de ondergrondse druk gereguleerd kan worden. Dit zou interessant zijn vanwege de mogelijkheid om fossiele grondstoffen te gebruiken, met beperkte CO<sub>2</sub>-uitstoot, meer werkgelegenheid en een kleinere fossiele *footprint*.

#### Gedachtewisseling

Mevrouw *Saskia Kluit* (NL) heeft naar aanleiding van het pleidooi van de heer van der Wal de vraag welke gevolgen deze techniek heeft voor de inwoners van Groningen.

De heer *Jan van der Wal* stelt dat er geen risico is op aardbevingen, omdat met deze techniek de ondergrondse druk te reguleren is. Daarnaast levert exploitatie van de ondergrondse reservoirs een enorm budget op om Groningers te compenseren voor de aardbevingsschade van de afgelopen jaren.

De heer *Thom van Campen* (NL) vraagt aan de heer van der Wal hoe realistisch de inzet van deze techniek is. Zijn hierover al gesprekken met de Rijksoverheid?

De heer *Jan van der Wal* antwoordt dat dit de eerste keer is dat deze techniek in Nederland uiteengezet wordt. BP heeft de techniek wel al toegepast in Canada.

De heer *Pim van Ballekom* (NL) stipt aan dat de Nederlandse staatssecretaris voor Mijnbouw de Groningse gasputten definitief wil laten sluiten met cement. Hij vraagt de heer van der Wal of hij van mening is dat dat niet moet gebeuren. En of er meer voorbeelden zijn van de toepassing van deze techniek.

De heer *Jan van der Wal* bevestigt dat wat hem betreft de gasputten niet met cement moeten worden gesloten, omdat het gasreservoir dan ook niet meer op innovatieve manieren gebruikt kan worden. Er zijn meerdere projecten waarbij deze techniek gebruikt wordt, bijvoorbeeld ook door Shell in Oostenrijk.

De heer *Faissal Boulakjar* (NL) is van mening dat deze techniek te mooi klinkt om waar te zijn. In Groningen is na de problemen van de afgelopen jaren behoefte aan rust. Hij vraagt de heer van der Wal of de techniek eerst op kleine schaal kan worden uitgeprobeerd.

De heer *Jan van der Wal* bevestigt dat zijn voorstel zou zijn om een klein gasveld uit te kiezen voor een eerste project. Daarbij moeten de bewoners goed geïnformeerd worden en meegenomen bij de besluitvorming. Het project moet worden gemonitord en dan worden uitgebouwd.

De heer *Thom van Campen* (NL) heeft een vraag over kunstmest aan de heer Paap. Waarom wacht de Europese Commissie zo lang met het aanwijzen van derivatie kunstmest?

De heer *René Paap* stelt dat binnen de Europese Unie het beeld leeft dat Nederland al veel voordelen heeft op het gebied van kunstmest.

De heer *Jan Klink* (NL) vraagt of uit het pleidooi van de heer Paap volgt dat de veestapel zou moeten groeien, om voldoende groene energie te produceren uit kunstmest.

De heer *René Paap* antwoordt dat alleen de veestapel Nederland niet kan voorzien van groen gas. Maar ook met een krimp van de veestapel is er nog voldoende potentie voor de productie van groen gas.

#### IV. Innovatieve projecten - Noordzee - Top Oostende

De heer *Bart Tommelein*, voormalig Vlaams minister van Energie en staatssecretaris voor de Noordzee, huidig burgemeester van Oostende, geeft een uiteenzetting over de potentie van offshore wind op de Noordzee. Oostende is de offshore wind *hub* van het zuidelijke gedeelte van de Noordzee. In de toekomst loopt het potentieel op tot 6-8 Gigawatt. Oostende is een voorloper in offshore windenergie, met de Noordzee als grootste groene energiecentrale. De spreker pleit ervoor om de windparken in Frankrijk, België en Nederland zo veel mogelijk op elkaar aan te sluiten door middel van het kabelnetwerk, zodat overschotten kunnen worden verdeeld.

#### V. Innovatieve projecten - Energietransitie - Luxemburg

De heer *Johnny Brebels*, *Director Company Relations and Support* van Luxinnovation, spreekt over de stand van zaken op het gebied van energietransitie in Luxemburg. Luxinnovation helpt de industriële sector en de middelgrote en kleine bedrijven om door middel van innovatie te verduurzamen en te digitaliseren.

##### Gedachtewisseling

De heer *Hendrik-Jan Talsma* (NL) stipt aan dat Luxemburg een innovatief en ambitieus klimaatprogramma heeft, waarin ondernemers een belangrijke rol hebben. Hij vraagt of er ook grensoverschrijdend wordt samengewerkt. De heer Brebels antwoordt dat er grensoverschrijdend vooral wordt samengewerkt door universiteiten.

#### VI. Burgerparticipatie – Windenergie

De volgende spreker is de heer *Siward Zomer*, coöperatief directeur bij Energie Samen (Nederland). Hij stelt dat het belangrijk is om in de energietransitie te spreken over burgers – niet over consumenten. De EU voerde een studie uit om te onderzoeken wat er gebeurt op het gebied van burgerparticipatie in de energietransitie. Daaruit bleek dat in dergelijke projecten de coöperatieve gedachte sterk aanwezig was. Coöperaties hebben het zwaar op de markt: zij moeten concurreren met staats- en private bedrijven. Daarom is ondersteuning vanuit de EU nodig. Maar burgerparticipatie bestaat niet in Europese wetgeving. Daarom zijn *energy communities* vastgelegd in Europese wetgeving. Daarmee is een nieuwe marktpeler gecreëerd die een positie kon innemen in de energiemarkt.

De belangrijkste discussie voor burgerparticipatie gaat over marktordening: wie mag de schaarse ruimte gebruiken voor de energietransitie? De spreker pleit voor het codificeren van 50% lokaal eigendom van productiemiddelen in Nederland. De minister gaat hier onderzoek naar doen. Lokale overheden zouden alleen wind- en zonneparken mogen bouwen als dit ten goede komt aan de lokale gemeenschap.

De heer *Wouter De Vriendt* (BE) is zeer geïnspireerd door het pleidooi van de heer Zomer. Coöperaties zijn welbekend en doen het goed bij de consument. Hoe komt het dan dat coöperaties toch niet zo snel groeien? De heer Zomer antwoordt dat de grootste drempel voor coöperaties markttoegang is. Het

gaat daarbij niet zozeer om de energiemarkt, maar om de grond. Die is reeds in handen van private partijen.

De heer *Faïssal Boulakjar* (NL) vraagt hoe coöperaties geborgd kunnen worden. De heer Zomer stelt dat dit kan door normstelling, door de definitie van een energiegemeenschap op te nemen in de wet.

De heer *Jānis Vucāns* (*Baltic Assembly*) laat weten dat in zijn assemblee vergelijkbare discussies worden gevoerd. Een belangrijke discussie in de Baltische landen is het loskoppelen van het energiesysteem van Rusland en Belarus. Een ander belangrijk punt is het aanleggen van verbindingen met andere landen buiten de Baltische landen, zoals Zweden en Finland. Tot slot onderstreept de heer Vucāns dat in het kader van energiezekerheid Oekraïne op de agenda moet blijven staan en dat de steun voor Oekraïne moet worden voortgezet.

## VII. Conclusies door de rapporteur

De heer *Jan Klink* (NL), rapporteur, brengt zijn conclusies naar voren. Vandaag is gesproken over innovaties en hoe het Benelux Parlement daar mee verder kan. Ook de belemmeringen kwamen aan de orde. Verder ging het over samenwerking. De heer Tommelein gaf aan dat er veel te halen is in de Noordzee, 'de energiecentrale van Europa'. Vanuit Luxemburg hoorden we ook hoe de samenwerking wordt vormgegeven en welke initiatieven er zijn. De samenwerking moet minimaal op Benelux-niveau plaatsvinden.

De Benelux biedt, als proeftuin van de Europese Unie, de mogelijkheid om op het gebied van wetgeving versneld te schakelen en niet op Europa te wachten.

Tot slot blijft het draagvlak een belangrijk punt. Op land en zee zijn er zeker bezwaren te horen. Dat moet ook meegenomen worden in de aanbevelingen.

De heer *Wouter De Vriendt* (BE) vult aan dat ook de geopolitieke dimensie belangrijk is voor de aanbevelingen. De afhankelijkheid op het gebied van energie moet verminderd worden. Dat dient ook een rol te spelen bij innovatieve projecten.

Mevrouw *Saskia Kluit* (NL) benadrukt dat het betrekken van burgers ook nadrukkelijk moet gelden voor het pleidooi van de heer Jan van der Wal, over waterstoftoepassing in de gasputten in Groningen. Het gaat om zeggenschap.

Mevrouw *Patricia Creutz* (BE) wijst graag op de inbreng van de heer Brebel. Het is mogelijk om breder te kijken dan de Benelux, bijvoorbeeld ook naar de *Grande Région*. Zij pleit voor een alliantie met de buurlanden van de Benelux.

De heer *Pim van Ballekom* (NL) werpt de vraag op hoe de onderwerpen van deze conferentie verder kunnen worden gebracht. Waarom zou een techniek zoals voorgesteld door de heer Jan van der Wal niet worden toegepast?

Mevrouw *Saskia Kluit* (NL) merkt op dat het ongemakkelijk voelt om juist in het provinciehuis van Groningen te spreken over deze techniek die mogelijk tot nieuwe onrust onder Groningse burgers gaat leiden. Het vertrouwen van de mensen in Groningen is enorm geschaad door de gaswinning. Zij stelt dat het zeker nog geen tijd is om in Groningen met nieuwe technieken aan de slag te gaan.

De heer *Jan van der Wal* stelt daar tegenover dat de jarenlange productie van olie en gas de druk in de gasreservoirs heeft verlaagd, wat leidt tot aardbevingen. Het project dat hij voorstelt verhoogt de druk in de reservoirs: dat zou volgens de spreker juist het herstel van Groningen betekenen.

De heer *Siward Zomer* verheldert zijn pleidooi over draagvlak. Hij stelt dat de oppositie tegen windmolens niet gaat over weerstand tegen windmolens. Het gaat er om dat ergens anders besloten wordt dat

er windmolens moeten komen. In dat kader moet er volgens hem geen aanbeveling komen vanuit de Benelux hoe innovatieve technieken in Groningen moeten worden toegepast, maar zou je met bewoners in gesprek moeten gaan over de mogelijkheden van dit soort technieken en kansen.

Tot slot brengt de heer *Hendrik-Jan Talsma* (NL) in dat de Benelux kan kijken welke belemmeringen er zijn voor coöperaties en deze pogen weg te nemen. Hij stelt dat coöperaties zeker een plek moeten krijgen in de aanbeveling.

## VIII. Werkbezoek Nijlicht Eemshaven

### 1. Presentatie Groningen Seaports

Aansluitend aan de conferentie vindt een werkbezoek plaats in de Eemshaven. Bij Groningen Seaports wordt de delegatie van het Benelux Parlement hartelijk ontvangen door de heer *Erik Bertholet*, *business manager offshore*. Groningen Seaports is een *hub* in offshore wind industrie. De spreker licht toe dat Groningen Seaports bestaat uit de locatie Delfzijl, die zich richt op circulaire economie en bio chemicaliën, en de Eemshaven, die zich richt op offshore windenergie en data. In de Eemshaven wordt samengewerkt met Duitse en Deense windparken, en de hub strekt zich uit tot 22 windparken. De spreker meent dat er onvoldoende personeel is om aan alle vraag te voldoen. Daarom heeft Groningen Seaports een innovatiecentrum opgezet om nieuwe werknemers te trainen. De spreker pleit voor een tunnel onder de Waddenzee door, om zo de windparken met het land te verbinden.

### 2. Presentatie HyNorth

Vervolgens geeft de heer *René Schutte*, directeur van HyNorth, een presentatie. HyNorth heeft als doel om als ketenregisseur de ontwikkeling van waterstofketens in Noord-Nederland aan te jagen met als basis het Investeringsplan Waterstof Noord-Nederland: [investment-plan-hydrogen-northern-netherlands-2020.pdf](https://www.hynorth.nl/investment-plan-hydrogen-northern-netherlands-2020.pdf) (hynorth.nl). De heer Schutte noemt de voordelen van de regio voor de ontwikkeling van waterstofketens: het potentieel voor wind op zee, de faciliteiten in de regio en de gasinfrastructuur om waterstof mee te vervoeren. HyNorth verbindt de verschillende spelers in de waterstofketen, om zo investeringsbeslissingen op elkaar aan te laten sluiten. De uitdagingen die daarmee gepaard gaan zijn de onzekerheid in vraag en aanbod, de toegang tot (offshore) groene elektriciteit, en toegang tot (vertrouwelijke) informatie van stakeholders die nodig is om de infrastructuur te ontwikkelen.

Tot slot volgde een rondleiding per bus door de Eemshaven, waarna de conferentie werd afgesloten.



Moderator : mevrouw Roelien Kaminga



Rapporteur : de heer Jan Klink



Bureau van het Benelux Parlement (2023-2024) – van links naar rechts : mevrouw Patricia Creutz (België), ondervoorzitter, de heer Pim van Ballekom (Nederland), voorzitter en mevrouw Francine Closener (Luxemburg), ondervoorzitter



Vergaderzaal Provinciehuis Groningen



Werkbezoek Nijlicht Eemshaven

# III. CONFERENTIE KLIMAATADAPTATIE, ENERGIETRANSITIE & INNOVATIEVE PROJECTEN

## BELGIË, OOSTENDE, 25 OKTOBER 2024

### PROGRAMMA

#### KLIMAATADAPTATIE, ENERGIETRANSITIE & INNOVATIEVE PROJECTEN

Voorzitter : de heer Pim VAN BALLEKOM

Rapporteurs : mevrouw Barbara AGOSTINO en de heer Eddy HARTOG

#### STAPELHUIS ENTREPOT – HAVEN VAN OOSTENDE

SLIJKENSESTEENWEG 3, 8400 OOSTENDE

- 9.45-10.00** Ontvangst en registratie
- 10.00-10.05** Opening door **de heer Pim van BALLEKOM**, voorzitter van het Benelux Parlement
- 10.05-11.00** **I – ENERGIETRANSITIE EN INNOVATIEVE PROJECTEN**
- Toelichting door **mevrouw Tinne Van der Straeten**, Belgische minister van Energie, VIDEOBOODSCHAP
  - Uiteenzetting door **de heer Robert GRAGLIA**, hoofd *Grid Support & Data Services*, Creos (Luxemburg)
  - Het Prinses Elisabetheiland, het eerste energie-eiland ter wereld  
Presentatie door **de heer Bernard DECLERQ**, hoofd van de groep EU-aangelegenheden, Elia Groep (België)
  - Uiteenzetting door **de heer Arnout JASPERS**, klimatoloog en journalist (Nederland), VIDEOBOODSCHAP
- 11.00-11.30** **II – BEVEILIGING EN VEILIGHEID VAN KRITIEKE INFRASTRUCTUUR**
- Kritieke energie-infrastructuren beschermen  
Uiteenzetting door **de heer Gildas PRECHEUR**, adjunct-directeur / stafchef van het *NATO Center of Excellence in Energy Security* (ENSEC COE gevestigd in Vilnius, Litouwen)
  - Veiligheid van de infrastructuur op de bodem van de Noordzee  
Uiteenzetting door **de heer Martin SLIJKHUIS**, industrieel adviseur voor defensie en intelligentie bij Microsoft (Nederland)
- 11.30-12.00** **Vragen & antwoorden - gedachtewisseling**
- 12.00-12.30** **III – UITWISSELING VAN BEST PRACTICES**
- Uiteenzetting door **de heer Jānis VUCĀNS**, ondervoorzitter van de *Baltic Assembly*
  - Uiteenzetting door **de heer Alfons RÖBLOM**, voorzitter van de *Baltic Sea Parliamentary Conference*
  - Uiteenzetting door **de heer Martyn ATKINS**, griffier van de *British–Irish Parliamentary Assembly (UK)*
  - Uiteenzetting door **de heer Himanshu GULATI**, lid van het *Standing Committee of the Nordic Council and the Baltic Sea Parliamentary Conference*
- 12.30-13.30** Lunchpauze
- 13.30-16.00** Rondleiding met de bus door de haven van Oostende

## I. Inleiding

De heer *Pim van Ballekom* (NL), voorzitter van het Benelux Parlement, opent de vergadering om 10.15 uur in het Stapelhuis Entrepot in de Haven van Oostende.

De *voorzitter* heet iedereen van harte welkom. Hij heeft een speciaal welkom voor de heer Bart Tommelein, burgemeester van de stad Oostende, en voor de inleiders van vandaag, die ongetwijfeld garant staan voor een interessante discussie. Klimaatadaptatie, energietransitie en innovatie houden ons al een tijdje bezig, en dat zal in de toekomst zo blijven. De uitdagingen zijn groot als we onze leefomgeving leefbaar en duurzaam willen maken en houden.

Er is geen betere plek te bedenken om deze conferentie te organiseren. Oostende is een innovatieve stad die aan de Noordzee ligt en die van die zee een grote energiecentrale probeert te maken met windmolenparken en energie-eilanden. Eerder hield het Benelux Parlement al een conferentie in Groningen over dit thema, waarbij sterk op het belang van samenwerking werd gehamerd. Toen werd ook gezegd dat we onze infrastructuur moeten beschermen tegen kwaadwillige invloeden, en ook dat thema krijgt vandaag aandacht.

Op basis van dit debat kunnen beide rapporteurs hopelijk komen tot goede aanbevelingen aan onze drie regeringen.

Na het debat volgt een rondleiding met de bus door de haven van Oostende, met bezoek aan drie bedrijven die baanbrekend werk verrichten op het vlak van energietransitie en beveiliging van kritieke infrastructuur.

## II. Klimaatadaptatie, energietransitie en innovatieve projecten

De *voorzitter* opent het themadebat, dat over klimaatadaptatie, energietransitie en innovatieve projecten gaat. Hij zal het debat zelf voorzitten, terwijl mevrouw Barbara Agostino en de heer Eddy Hartog als rapporteurs optreden. Zij zullen geen inleidend exposé houden, maar wel een korte samenvatting van het debat geven op het einde van de conferentie.

Mevrouw Tinne Van der Straeten, de Belgische minister van Energie, bijt de spits af via een videoverbinding.

## III. Energiestransitie en innovatieve projecten

Mevrouw *Tinne Van der Straeten*, minister van Energie (België), uit haar spijt over het feit dat ze niet fysiek aanwezig kan zijn in Oostende, de stad die bij uitstek de Belgische ambities op het vlak van windenergie op zee belichaamt. Zijzelf bevindt zich op het moment van de conferentie in Vlissingen, een andere belangrijke locatie voor dit soort energie. Ze zal er de werf bezoeken waar sinds april 2024 gebouwd wordt aan 23 caissons voor het Prinses Elisabetheiland. Dit kunstmatige energie-eiland is een wereldprimeur. Het eiland wordt een belangrijke energiehub in de Noordzee, doordat het toekomstige windparken met elkaar verbindt en de aankomstplaats wordt voor onderzeese verbindingen met landen zoals het Verenigd Koninkrijk en Noorwegen. Het is een essentiële schakel in de strategie om de Belgische windcapaciteit op zee te verdrievoudigen, wat groene en goedkope elektriciteit voor alle Belgen tot resultaat zou hebben.

Het eiland wordt gebouwd door twee grote Belgische bedrijven en zal in 2026 klaar zijn. Sinds de oorlog in Oekraïne is er sprake van onvoorziene kostenstijgingen, waardoor een constante evaluatie nodig is – in samenwerking met de CREG – om na te gaan of het energie-eiland de goedkoopste optie is en blijft om stroom van windparken aan land te krijgen. De extra kosten mogen niet bij de burgers terechtkomen.

Het Stapelhuis in Oostende is voor de minister een symbolische plek, hier werd het energie-eiland immers vorig jaar voorgesteld aan de pers. Dit eiland wordt gebouwd op maat van de natuur, in samenwerking met milieuorganisaties. Zo voorkomen we dat het oplossen van de ene crisis, de klimaatverandering, een andere crisis, het verlies van biodiversiteit, verergert. Hernieuwbare energie en biodiversiteit gaan wel degelijk hand in hand en kunnen elkaar versterken. Hiervoor werden aanpassingen doorgevoerd aan het ontwerp van het energie-eiland: nestplaatsen op de buitenmuren voor kwetsbare vogels, een kunstmatig rif onder water, een groot stenen tapijt rond heel het eiland waar verschillende diersoorten kunnen schuilen, rusten en eten. De bedoeling is om met dit project een nieuwe norm te stellen voor toekomstige projecten in de Noordzee.

Het energie-eiland zal een sleutelrol spelen in de ontwikkeling van Belgische windparken op zee. Tegen 2028 zal het deze windparken met het vasteland verbinden en nieuwe interconnecties met buurlanden tot stand brengen, waardoor het netwerk van hernieuwbare energie wordt versterkt. Trots deelt mevrouw Van der Straeten mee dat in de komende weken een aanbesteding gelanceerd zal worden voor het allereerste windpark in de Prinses Elisabethzone. De minister rekent op het Benelux Parlement om de Europese ambities op het vlak van energie, klimaat en energieveiligheid mee waar te maken.

Energietransitie is echter niet enkel een race naar innovatie. Er wordt vaak gebouwd in de natuur en in de buurt van mensen. Daarom benadrukt de minister dat geen enkele energietransitie zal slagen zonder de betrokkenheid van burgers en lokale gemeenschappen: dit gaat verder dan een loutere raadpleging, het publiek moet een actieve participant worden. Eigenaarschap van de gemeenschap bij hernieuwbare energieprojecten stimuleert de lokale economie, creëert banen en vergroot de publieke acceptatie van infrastructuur voor hernieuwbare energie. Bij de bouw van nieuwe energieparken wordt deze sociale dimensie vanaf het begin ingebed, zo staat het in de aanbestedingen. Dit heeft al een positief effect gehad: veel van de gevestigde spelers werken nu samen met lokale energiegemeenschappen. Hopelijk zal dit model andere initiatieven in Europa inspireren.

De Belgische expertise in wind-op-zee-energie is onmiskenbaar groot en moet worden ingezet in klimaatoplossingen over de hele wereld. Het is door ambitieuze plannen zoals het Prinses Elisabetheiland dat België op de kaart wordt gezet als pionier in windenergie op zee. Het doel hierbij blijft simpel: zoveel mogelijk goedkope en groene elektriciteit tot bij de Belgen brengen, maar ook tot in Nederland en Luxemburg. Daarom wenst de minister de deelnemers van de conferentie een inspirerende dag toe.

De heer *Robert Graglia*, hoofd *Grid Support & Data Services*, Creos (Luxemburg), geeft eerst aan wat energietransitie inhoudt. Tot een paar decennia geleden hingen we voor de energievoorziening vooral af van steenkool, kernenergie en waterkracht. Die energie werd dan verdeeld via een distributienet. Alles was dus centraal georganiseerd. De energie werd afgenomen door de industrie, de huishoudens en de vervoerssector. Heel dat model is aan het veranderen. Windmolens worden een steeds belangrijkere producent van energie, voor de kust en in het binnenland. Zonne-energie kan worden geproduceerd op het niveau van het individuele huishouden. Wind en zon zijn zeer ruim voorhanden, maar niet op elk moment van de dag. Ook de consumptie is aan grondige veranderingen onderhevig. Er komen steeds meer elektrische voertuigen, en die moeten worden opgeladen. Ook bij verwarming zal elektriciteit een steeds grotere rol gaan spelen. De ene dag is het koud, de andere niet, de consumptie is dus zeer volatiel.

Bij zo'n wispelturige energiemarkt, zowel aan de kant van de productie als van de consumptie, moet het distributienetwerk heel transparant en flexibel zijn. Nauwkeurige monitoring is daarbij het ordewoord. Zo werkt Luxemburg met het systeem van de zogenaamde *digital twin*, de digitale tweeling, die funktioneert als de digitale tegenhanger van het fysieke proces uit de reële wereld. Dat doet men voor praktische doeleinden, zoals simulatie, integratie, testen, monitoring en onderhoud. Daarbij wordt gebruik gemaakt van artificiële intelligentie.

Die digitale kopie van het net geldt niet alleen voor de hoogspanning, maar ook voor de laagspanning. Zo kan men een slimme meting uitvoeren van de energieproductie en -consumptie van alle klanten en individuele voorspellingen doen voor al die klanten. Daardoor worden de energiestromen transparanter en detecteert men de zwakke punten: waar is er over- of onderproductie, waar is de spanning te hoog of te laag? Dat helpt ook bij het beheer van pannes. AI stelt dan een oplossing voor, maar het is uiteindelijk de mens die beslist welke ingreep er gebeurt.

Daarenboven is deze op AI gebaseerde methode van de digitale tweeling zeer nuttig om vooruit te lopen op de evoluties inzake energietransitie: wie zijn de nieuwe producenten en consumenten, wat moet er gebeuren als er x aantal nieuwe elektrische wagens of elektrische verwarmingen komen in een bepaalde wijk, waar zitten dan de zwakke punten? De digitale tweeling is daarbij het ideale simulatie-instrument. Het kadaster van de zonnepanelen helpt op dezelfde manier om noden en mogelijkheden in kaart te brengen. Toekomstprojecties voor binnen vijf, tien of vijftien jaar zijn onontbeerlijk als we ons zo efficiënt mogelijk willen voorbereiden op en wapenen tegen mogelijke *bottlenecks*. Zo kan er tijdig en slim worden geïnvesteerd om de energietransitie optimaal te begeleiden.

Klanten zijn voortaan consumenten én producenten van energie, en ze groeperen zich in energiegemeenschappen. Daarbij gaat het om het zelf consumeren van de opgewekte energie – zowel individueel als collectief. De klant heeft er voortaan financieel voordeel bij om zijn consumptie aan te passen aan de eigen productie. Dat kan ook binnen lokale of zelfs nationale energiegemeenschappen. Iemand kan op die manier zijn overtollige stroom delen met een familielid, een buur, een vriend, maar ook met iemand van een andere leverancier of een ander gewest, zoals in België. De toetreding tot zo'n gemeenschap is virtueel, waardoor iemand zeer makkelijk kan toetreden en even vlot weer kan uittreden.

Het enige wat voor zo een uitwisseling van energie nodig is, is een nationaal gegevensplatform. Data zijn essentieel. Luxemburg bouwt tussen 2023 en 2030 zijn *National Energy Data Platform*. Slimme meters zijn daarbij onontbeerlijk en die worden dan ook op het hele net verplicht en binnen een periode van drie jaar geïnstalleerd. Zo is er absolute transparantie en kan de energietransitie zo efficiënt mogelijk verlopen.

De heer *Bernard Declerq*, hoofd van de groep EU-aangelegenheden, Elia Groep (België), looft niet enkel de uitmuntende locatie van de Benelux-conferentie, maar ook de timing ervan. De dag voordien was er namelijk in de pers heel wat te doen rond het energie-eiland, en op het moment van de conferentie wordt een grote lening ondertekend met de Europese Investeringsbank (EIB) in Vlissingen, waar de bouwwerken voor het energie-eiland plaatsvinden. Deze lening is een primeur; het is de grootste infrastructuurlening ooit van de EIB aan de Benelux. Bovendien kent de lening zeer gunstige voorwaarden, waardoor de financieringskosten van het eiland gedrukt worden en er minder kosten gerecupereerd moeten worden via de elektriciteitsfactuur.

De heer Declerq vertegenwoordigt Elia Groep, waar hij werkt als hoofd van de afdeling EU-aangelegenheden. Bij Elia Groep zitten verschillende entiteiten onder één grote holding. Een van de bekendste dochterondernemingen is Elia, dat een gereguleerd monopolie heeft in België om hoogspanningsinfrastructuur te bouwen. De meeste landen hebben, net zoals België, slechts één bedrijf dat een monopolie uitoefent over het transmissienet. Een uitzondering hierop is Duitsland, dat opgedeeld is in vier zones, waarin vier verschillende bedrijven een monopolie hebben. Een van die zones, in het noordoosten van Duitsland, valt onder het gereguleerde monopolie van 50hertz, een bedrijf dat een tiental jaar geleden werd overgenomen door Elia Groep. Daardoor heeft Elia Groep niet enkel toegang heeft tot de Belgische Noordzee, maar ook tot het Duitse deel van de Noordzee en de Baltische Zee.

Elia Groep omvat ook nog andere bedrijven, die de zogenaamde niet-gereguleerde activiteiten uitvoeren. De kosten en opbrengsten hiervan komen niet in de elektriciteitsfactuur van de burgers terecht. Deze drie dochterondernemingen houden zich bezig met internationale *energy consultancy*, dataservices en internationale offshore ontwikkelingen.

In Duitsland verloopt de ontwikkeling van het hoogspanningsnet veelal langs een noord-zuid-as, om zo de hernieuwbare energie gewonnen in de Baltische Zee naar het zuiden te brengen, waar de consumenten en de industrie zich hoofdzakelijk bevinden. In België is dan weer een west-oost-as te zien, die de toekomstige hernieuwbare energie vanuit de Noordzee landinwaarts moet brengen.

Ventilus en Boucle du Hainaut zijn de laatst toegevoegde grote clusters van hoogspanningslijnen in België. Deze twee onshore infrastructuurprojecten zijn absoluut noodzakelijk om de lokale industrie en gezinnen van toekomstige energie te voorzien. Grote offshore ambities zijn namelijk zinloos als het onshore netwerk naar de consumptiecentra niet aanwezig is.

Verder heeft Elia tevens een rechtstreekse verbinding met Luxemburg, en zijn er klanten in Luxemburg die rechtstreeks aangesloten zijn op het Belgische net. De bedoeling is om deze interconnectie in de toekomst verder te versterken. Dit moet, in combinatie met een link met het netwerk in Frankrijk, Nederland en Duitsland, ervoor zorgen dat België kan fungeren als een energiehub binnen Centraal-Europa.

België en Duitsland zijn de enige landen in Centraal-West-Europa die een te klein potentieel aan hernieuwbare energie hebben om aan de doelstellingen op nationaal en Europees niveau te voldoen. Hun buurlanden hebben echter net een *surplus* aan potentieel aan hernieuwbare energie. De oplossing ligt dus in het met elkaar verbinden van deze landen; het volledige potentieel in Europa is namelijk wel voldoende om de *targets* rond hernieuwbare energie te bereiken.

Iets over het kostenplaatje nu. Elia Groep kijkt voor de komende vier jaar tegen een massief investeringsplan aan van 30 miljard euro, waarvan 10 miljard in Belgische projecten. Dit laatste bedrag gaat vooral naar het energie-eiland en de versterking van het onshore net. Deze investeringen zitten reeds ingebed in de tarieven van Elia, die dus niet zullen wijzigen gedurende de komende vier jaar. De infrastructuur wordt daarenboven afgeschreven op zeer lange termijn - tot vijftig jaar - waardoor de impact op de tarieven zich zeer maar geleidelijk manifesteert.

Spreker heeft het dan over de twee grote offshore concessies van Elia in de Noordzee. De windparken binnen de eerste concessie zijn reeds geplaatst en verbonden met het elektriciteitsnet op een gefaseerde manier. Die aanpak wordt bijgesteld: in plaats van per windpark in een aparte radiale connectie met de kust te voorzien, werd beslist om deze offshore energie eerst te bundelen. Er werd per windpark een korte en dunnere kabel gelegd naar een *plug at sea*, in de toekomst zou dit naar het energie-eiland kunnen gebeuren. Vervolgens werd deze verdeelstekker verbonden met de kust via een dikkere kabel. Zo vermijdt men een wirwar aan draden in de relatief beperkte ruimte op de zeebodem. Deze aanpak is ook goedkoper en milieuvriendelijker.

Die dikkere kabel, dat zijn er in de praktijk altijd minstens twee. Uitval van een bepaald element van het net moet altijd meteen gecompenseerd kunnen worden, zodat de bevolking niet met een stroomuitval geconfronteerd wordt. Deze aanpak heeft reeds bewezen nuttig te zijn: bij een onvoorzien en complex probleem met een kabel, waarvan de herstelling maanden duurde, kon de offshore productie gewoon doorgaan dankzij de back-up infrastructuur.

De toekomst ligt in de Prinses Elisabethzone. De ambitie hier is het installeren van 2,2 tot 3,5 gigawatt capaciteit. De aanbesteding voor het eerste offshore windpark binnen deze zone wordt op 28 oktober gelanceerd. De in 2019 geïnstalleerde *plug at sea of offshore switchyard* is vrij beperkt in omvang; de conversie naar *high voltage* vindt dan ook niet hier plaats, maar wel op het conversieplatform in Zeebrugge. De *switchyard* fungeert dus enkel als landingspunt voor de dunnere kabels van de verschillende windparken.

Het energie-eiland moet in de toekomst dienen als energiehub. Enerzijds zal hier de Belgische wind-op-zee-capaciteit verbonden worden en anderzijds zal dit eiland een landingspunt vormen voor toekomstige interconnecties met het Verenigd Koninkrijk en de Noordse landen. Deze dubbele functie

heeft als gevolg dat er verschillende technologieën aanwezig moeten zijn: de AC-technologie dient voor korte afstanden, namelijk het verbinden van windparken in de directe nabijheid; de DC-technologie verzorgt de verbindingen met verder gelegen windparken en de internationale interconnecties. De bedoeling is tevens om een conversieplatform voor DC op het energie-eiland te bouwen, zodat alle elektriciteitsinfrastructuur er compact samen zit.

Het eiland zelf wordt gebouwd door het consortium Edison - een samenwerking van Jan De Nul en DEME, twee Belgische bedrijven die voor dit project de handen in elkaar slaan. Het eiland zal klaar zijn in 2026, en dan kan er begonnen worden met de bouw van de elektrische infrastructuur, die klaar zou moeten zijn tegen 2028. De caissons die momenteel gebouwd worden in Vlissingen, zullen volgende zomer verscheept worden en op de juiste locatie op de zeebodem geplaatst. Er zal een tijdelijke betoncentrale in werking zijn op het eiland, om de plaats zo te versterken tot een robuust eiland.

Zoals gezegd wordt daarna de elektriciteitsinfrastructuur gebouwd, zowel de AC als de DC-technologieën, en dit op een modulaire manier. De AC-technologie krijgt voorrang, aangezien dit essentieel is voor de eerste offshore windparken. Het eiland zal vijf hectare groot zijn, en op 25 kilometer voor de kust liggen. De zee is er niet erg diep, hoogstens vijftien meter. De caissons van dertig meter zullen dus nog vijftien meter boven het water uitsteken. Hoewel ze vijftig meter lang en dertig meter breed zijn, zal de indrukwekkende constructie niet te zien zijn vanaf het vasteland.

Dit energie-eiland zal fungeren als een eerste offshore energiehub, waar minister Van der Straeten terecht trots op is. Het is een zeer innovatief project, waarmee België een primeur te pakken heeft. Hierdoor ontvangt het project niet enkel Europese subsidies, maar ook zeer interessante leningsvoorwaarden van de Europese Investeringsbank. Ook de Europese Commissie heeft 100 miljoen euro ter beschikking gesteld, in het kader van het herstelfonds. Dit project geniet daarenboven veel internationale belangstelling, waardoor een gevoel groeit van *we can do it*.

De heer *Arnout Jaspers*, klimatoloog en journalist (Nederland), is freelance wetenschapsjournalist, in Nederland bekend geworden door de publicatie van zijn boek *'De stikstoffuik'* uit 2023. Er zijn raakpunten tussen het onderwerp van dat boek en deze conferentie. In de zomer van 2024 publiceerde de heer Jaspers een tweede boek, *'De klimaatoptimist'*, waarin hij dieper ingaat op de energietransitie. Beide boeken delen de volgens hem verbazingwekkende mate waarin taboes en dogma's het beleid bepalen, terwijl dit vaak niet in het belang is van de landen zelf. Spreker pleit dan ook sterk voor een nieuwe en frisse blik op de energietransitie, los van taboes en dogma's. De rest van zijn uiteenzetting zal vooral over de situatie in Nederland gaan, aangezien hij daar de situatie het beste kent.

Nederland wordt sinds een paar maanden bestuurd door een nieuw kabinet, maar het klimaatbeleid is sterk doordrenkt met de erfenis van de heer Rob Jetten, de klimaatminister in het vorige kabinet. Het plan-Jetten is volledig afgestemd op het bereiken van honderd procent hernieuwbare energie tegen 2050. Daartoe wil men enorme aantallen windmolens op zee bouwen, die tot 70 gigawatt zouden kunnen opwekken tegen 2050. Dan staat het Nederlandse deel van de Noordzee relatief vol natuurlijk, terwijl er toch ook plaats moet blijven voor de internationale scheepvaart en de visserij. Het leidmotief van deze conferentie zou dus niet moeten zijn hoe we aan die 70 gigawatt windenergie zullen geraken, maar wel wat er haalbaar en noodzakelijk is voor een zinnige energietransitie.

Een aspect waar bij deze inschatting rekening mee gehouden moet worden, is de zogenaamde wisselkoers of energie-efficiëntie van de verschillende energiebronnen. Zo kan een nieuwe, moderne kerncentrale die op piekvermogen 1,6 gigawatt produceert, makkelijk 1 gigawatt aan elektriciteit leveren, daarenboven regelbaar en aangepast aan de vraag. Om hetzelfde rendement te hebben met windmolens op zee, moet een windpark 4 gigawatt vermogen kunnen leveren. Dit is te wijten aan pieken en dalen in de windenergie: een deel van de opgewekte energie moet omgezet worden in groene waterstof, opdat er tijdens de dalen een back-up aan elektriciteit zou zijn. Dit zorgt voor een hoog percentage energieverlies, ofwel een ongunstige wisselkoers van 1 op 4. Voor windenergie opgewekt op het land is

deze wisselkoers nog slechter, met name 1 op 6. Verrassend genoeg vindt de heer Jaspers in de klimaatplannen nergens een serieuze kosten-batenanalyse die rekening houdt met deze wisselkoers.

Het huidige Nederlandse kabinet zet dan wel in op de bouw van vier kerncentrales, maar dit wordt eerder als een extra energiebron beschouwd dan als een reëel alternatief, aangezien men tegelijk voluit doorgaat met het bouwen van windmolens op zee. De bestaande Nederlandse windparken op zee zijn nu goed voor het opwekken van 4 gigawatt, andere zijn in aanbouw. Het overgrote merendeel van de windparken moet echter nog gebouwd worden, dus is het volgens de heer Jaspers hét moment om na te gaan of dit eigenlijk wel nuttig en nodig is en of er niet beter ingezet zou worden op de bouw van nieuwe kerncentrales.

Zo een reële kosten-batenanalyse zou men ook in België moeten voeren. De Belgische politici hebben nog steeds niet ondubbelzinnig afstand genomen van het plan om de bestaande kerncentrales te sluiten. Als dit plan werkelijkheid zou worden, moeten er in ijltempo windmolens op zee bijgebouwd worden, anders zit België binnen de kortste keren zonder stroom. Het is dus ook in België het uitgelezen moment om de juiste afweging te maken en de juiste beslissingen te nemen.

Tijdens het uitvoeren van zijn onderzoek merkte de heer Jaspers dat er over het algemeen weinig aandacht is voor de kosten van de energietransitie. Men moet altijd de brede context van alle mogelijke energiebronnen bekijken en de kosten van de benodigde infrastructuur. Men moet met realiteitszin durven nadenken over de beste mix van energiebronnen en over een haalbaar tijds kader om deze plannen te realiseren.

De Benelux-parlementsleden moeten beseffen dat het bouwen van windmolenparken geen doel op zich mag zijn, maar moet passen binnen een robuust, duurzaam en welvaartsvriendelijk energiesysteem. De heer Jaspers wenst hun een energieke conferentie toe, met 100 procent hernieuwbaar enthousiasme en duurzame wijsheden. Nog een laatste keer roept hij de aanwezigen op om de energietransitie in zijn geheel te bekijken, zonder zich te laten leiden door taboes en dogma's.

## IV. Beveiliging en veiligheid van kritieke infrastructuur

De *voorzitter* vindt dit een erg belangrijk onderdeel van de discussie, want als we met de Noordzee een hele mooie energiecentrale hebben, moeten we die ook kunnen beschermen.

De heer *Gildas Prêcheur*, adjunct-directeur / stafchef van het NATO *Center of Excellence in Energy Security* (ENSEC COE) begint met zichzelf en zijn organisatie voor te stellen. Zelf stapte hij na een lange dienst in het Franse leger over naar ENSEC COE. Twaalf jaar geleden werd dit centrum gecreëerd en dertien landen dragen eraan bij. Andere landen staan te wachten om van observator volwaardig lid te worden.

ENSEC heeft als taak de NAVO en zijn partners bij te staan op het vlak van energieveiligheid: dat behelst een goed zicht op de evolutie van de energiesector in de lidstaten, het garanderen van de juiste energie voor de operationele eenheden en de NAVO-installaties, en de bescherming van kritieke energie-infrastructuur. Analyse en training zijn daarbij kerntaken. In 2021 werd een eerste CORE-oefening gelanceerd, in Odessa, enkele maanden voor het uitbreken van het Russisch-Oekraïense conflict. CORE staat daarbij voor *cohesion* en *resilience*. Een nieuwe oefening vindt nu plaats in Moldavië.

Fossiele brandstoffen maken nog altijd voor een groot stuk de dienst uit in de Westerse wereld. Energieonafhankelijkheid is daarbij een verre droom. Energie in het algemeen, en fossiele energie in het bijzonder, is erg gevoelig voor geopolitieke spanningen. De heer Prêcheur gebruikt het beeld van een krukje met drie poten: gas, brandstof en elektriciteit. Die drie zijn nauw met elkaar verbonden. Met drie poten is het krukje stabiel, anders klappt het om.

Wat zijn nu de vier grote dreigingen die aan de poten kunnen knagen? Om te beginnen zijn er de mogelijke natuurrampen – waar we weinig of geen vat op hebben – en de technische mankementen – waar het menselijke falen aan het licht komt. Dat laatste kan worden verholpen met betere opleidingen, meer investeringen in technologische vooruitgang. De natuurrampen die onze energiebevoorrading belagen, zijn deels een gevolg van de klimaatopwarming, en ook daar moeten we ons dus beter wapenen.

De twee andere dreigingen – cyberaanvallen en terroristische of vijandige aanvallen – hebben te maken met het moedwillig verstoren van de energiebevoorrading. Door de digitalisering van de energiesector wordt hij extra gevoelig voor cyberaanvallen. Een grote focus ligt vanzelfsprekend op terroristische aanslagen en op vijandelijke aanvallen. Waarom is energie-infrastructuur zo geliefd bij dergelijke subjecten en waarom is ze zo vatbaar voor zulke aanslagen? Met een aanval op energiedoelwitten kun je een land economisch en sociaal zwaar raken via zijn infrastructuur die fysiek erg kwetsbaar is. Zo een aanslag krijgt ook veel ruchtbaarheid in de media en in de wereld en de vijand kan zo zijn geopolitieke strategische doelen dienen.

Om ons hiertegen te wapenen moet de NAVO een goed uitgekiende verdedigingsstrategie hanteren. Dat begint met het vastleggen van de meest kritieke energie-infrastructuur. Men moet zijn energienet door en door kennen: hoe kwetsbaar is de infrastructuur, wat zijn de dreigingen, hoe kunnen we de effecten van een aanval verzachten? Denk aan het nog te bouwen energie-eiland, wat zeker een geliefd doelwit zal zijn. Daarnaast moet de bescherming worden opgedreven en moet er veel worden geïnvesteerd in onderzoek en ontwikkeling. Het crisisbeheer en de samenwerking in noodgevallen – nationaal en multinational – moeten geregeld worden geëvalueerd en verbeterd. Snel reageren is dan essentieel. Daarom moeten er geregeld oefeningen worden georganiseerd om de bescherming en de weerbaarheid op te drijven. Denk hierbij aan de reeds eerder aangehaalde CORE 24-oefening in Moldavië.

Het moge duidelijk zijn dat beveiliging van de energie-infrastructuur een absoluut speerpunt is voor de NAVO, zo besluit spreker. We moeten streng waken over onze bevoorradingszekerheid, opdat de economie van onze landen niet totaal zou worden ontwricht. Regionaal, nationaal en internationaal moeten we de grootst mogelijke weerbaarheid opbouwen tegen mogelijke dreigingen. Die dreigingen nemen in de zeer onrustige wereld van vandaag alsmaar toe, onze waakzaamheid en weerbaarheid moeten bijgevolg even snel groeien, en dat vergt een geïntegreerde aanpak binnen een sterk NAVO-verband.

De heer *Martin Slijkhuis*, industrieel adviseur voor defensie en intelligentie bij Microsoft (Nederland), is namens Microsoft betrokken bij een aantal NAVO-initiatieven rond de beveiliging van onderwaterinfrastructuur. Tevens speelt hij een rol in discussies in Nederland die raken aan het ministerie van Infrastructuur en Water en het ministerie van Defensie.

Een voorbeeld van zo een NAVO-initiatief is *Digital Ocean*, dat instaat voor de beveiliging van kritische onderwaterinfrastructuur. Dit project past binnen de visie van NAVO, die stelt dat zogenaamde 'multidomein-interoperabiliteit' (onderwater, op het water, boven water en in de ruimte) noodzakelijk is voor efficiënte communicatie en een onderlinge afstemming van mogelijke risico's. Dit houdt enerzijds de nood aan verticale samenwerking in, doorheen verschillende hiërarchische entiteiten, en anderzijds aan horizontale samenwerking, over verschillende landen heen. Een voorbeeld van dit laatste is de interlandelijke samenwerking tussen al de aan de Noordzee grenzende landen, rond de beveiliging van de Noordzee. Deze samenwerking werd qua aanpak gekopieerd naar de Baltische Zee. Binnen het kader van *Digital Ocean* vinden veel oefeningen plaats, om de interoperabiliteit van landen uit te proberen en de samenwerking van verschillende platforms en sensorsystemen.

Er is in de media heel wat aandacht voor energieveiligheid, en de fundamentele risico's die kabel- en energie-infrastructuren inhouden voor de samenlevingen. Voorbeelden van wat er in dit kader onderzocht wordt, zijn de cascade van energieafhankelijkheid, het infrastructuurnet zoals eerder besproken in de uiteenzetting over Elia en de rol van de kabelindustrie in de Noordzee. Energie-infrastructuur is daarenboven nauw verbonden met data-infrastructuur - ook dat laatste wordt door de NAVO als kritieke infrastructuur bestempeld en dient beschermd te worden.

Om dit te illustreren gaat de heer Slijkhuis dieper in op de REPMUS 24-oefening, georganiseerd door en in Portugal, waarvan de afkorting staat voor *Robotic Experimentation and Prototyping with Maritime Unmanned Systems*. Het doel van deze oefening is een antwoord bieden op de indrukwekkende snelheid en veelzijdigheid van aanvallen op energie-infrastructuur. Met driejarenplannen om mogelijke risico's te identificeren komen we er niet meer. Wat wel wenselijk is, is voortdurende simulatie en de toetsing van interoperabiliteit van verschillende actoren: (on)bemande sensorsystemen, schepen, olieplatformen en energie-organisaties. Dit vraagt om multidomein-operaties, om tot een optimale samenwerking tussen de energiesector, de havens, de kustwacht, de economische twaalfmijlszone en de verschillende landen te komen.

Het gaat hier met andere woorden om een totaal vraagstuk, dat de NAVO organiseert via het *Federated Mission Network*, een kader voor het verbeteren van de samenwerking en interoperabiliteit tussen NAVO-leden en partnerlanden. De grote vraag hier is hoe we standaarden kunnen organiseren voor die interoperabiliteit. Tot nog toe zijn er veel verschillende standaarden, met verschillende invullingen, waardoor de gewenste interoperabiliteit zeker nog niet op punt staat. Dit is zeker het geval wanneer het om meer dan een louter militaire samenwerking gaat, en er dus ook overlegd moet worden met onder andere bedrijven die de energie-infrastructuur verzorgen. De oefening in Portugal experimenteert met drones die communiceren met *space data*, die op hun beurt communiceren met schepen. Zo willen we risico's inzichtelijker maken.

Bij risicobeveiliging is het belangrijk om verder dan de eigen grenzen te kijken naar de enorme infrastructuurontwikkeling die aan de gang is over verschillende landen heen. NAVO focust sterk op de interoperabiliteit van sensorsystemen, onder het zogenaamde *Allied Underwater Battlespace Mission Network*. Hoe kan je de principes van het Federated Mission Network op vlak van data-uitwisseling toepassen op onderwaterinfrastructuur, die heel anders in elkaar steekt? Onderwatersensoren zijn heel verscheiden en er moeten diverse analyses plaatsvinden, van akoestische analyses tot optische analyses van de zeebodem. Daarenboven is een groot aantal stakeholders betrokken, die enorme hoeveelheden data genereren, die binnen verschillende juridische frameworks kaderen. De uitdaging hierbij is de interoperabiliteit van die datasets over verschillende beheerders heen, waaronder het ministerie van Verkeer en Waterstaat, de kustwacht, de havenautoriteiten, het ministerie van Defensie. Deze actoren spelen elk een belangrijke rol, maar beschikken niet per se op hetzelfde moment over dezelfde informatie. Hoe kan je dit automatiseren? Welke rol kan AI hierbij spelen?

Er is een enorme maritieme industrie actief, die ontelbaar veel stakeholders telt. In deze context zou het *European Defence Funds* geharmoniseerd moeten worden met de energie-investeringsfondsen.

Een laatste voorbeeld van een project binnen deze context is EDINAF, wat staat voor *European Digital Naval Foundation*. Dit programma focust op de interoperabiliteit van nieuwe maritieme platformontwikkeling. Hoewel dit programma geleid wordt door Spanje, kent het een verregaande participatie van landen als Zweden, Nederland en België. Nederland is hiervoor een platform aan het ontwikkelen in Den Helder voor *anti submarine warfare*. België leidt dan weer het *maritime operation center* met het oog op *maritime countermeasures*. Deze verschillende centra moeten gecoördineerd worden, zodat de veelheid aan samenwerkingen overzichtelijk blijft.

## V. Vragen en antwoorden - gedachtewisseling

De heer *Alexander van Hattem* (N) heeft opgevangen dat de kosten van het energie-eiland zouden oplopen tot 7 miljard, en dat een aantal partijen door deze onvoorziene kostenstijging uit het project zou willen stappen. Kloppen deze geruchten? Hoe ontwikkelt het kostenplaatje zich?

De heer *Bernard Declerq*, hoofd van de groep EU-aangelegenheden, Elia Groep (België), kan op dit moment geen exacte cijfers bevestigen of ontkennen. Wat hij wel erkent, is dat de algemene kosten voor infrastructuur sterk stijgen, zowel in België als in de buurlanden. Dit is te wijten aan inflatie, de oorlog in Oekraïne en de naderende nationale en internationale deadlines. Landen staan onder druk om de energiedoelstellingen binnen een bepaald tijds kader te bereiken, wat leidt tot een bottleneck: de vraag naar materiaal stijgt ongezien, maar de *supply chain* volgt onvoldoende. De heer Declerq richt zich dan ook tot de producenten: Elia Groep wil graag Europees materiaal kopen, maar door het tekort aan aanbod is de groep ook buiten Europa aan te kijken, naar landen als Zuid-Korea en Japan, wat voor serieuze meerkosten zorgt.

De heer Declerq geeft toe dat de inschattingen van de kostprijs nu hoger zijn dan vijf jaar geleden, maar benadrukt dat er alles aan gedaan wordt om de kosten zo laag mogelijk te houden, en dit in nauwe samenwerking met de verschillende overheden en de CREG, die instaat voor publiek beschikbare kosten-batenanalyses.

De geruchten over partijen die uit het project zouden willen stappen, drukt de heer Declerq de kop in. Het project bestaat uit drie grote fasen: de bouw van het energie-eiland zelf, die uitbesteed is aan Edison; de aanbesteding voor de AC-technologie; de aanbesteding voor de DC-technologie. Enkel die laatste moet nog plaatsvinden, en dit zal het prijskaartje van het project mee bepalen. Er leeft dus een sterke wil om het project verder te zetten. Om de kosten te drukken voor de burgers en de industrie wordt er gekeken naar extra subsidies en een correcte verdeling van de kosten.

De heer *Alfons Röblom*, voorzitter van de *Baltic Sea Parliamentary Conference*, stelt vast dat de bestaande infrastructuur rond offshore windparken voornamelijk gecontroleerd wordt door de private actoren die ze geplaatst hebben. Hiervoor gebruiken ze drones of installeren ze sensoren. De informatie en data die dit oplevert, zijn echter ook interessant voor het nationale defensiesysteem. Wat zijn de uitdagingen en/of obstakels voor de nationale defensieorganen om die informatie van private actoren te gebruiken. Hoe werken deze verschillende partners juist samen? Spelen hier problemen van betrouwbaarheid mee?

De heer *Martin Slijkhuis*, industrieel adviseur voor defensie en intelligentie bij Microsoft (Nederland), beaamt dat deze vraag inzake *data governance* bij militaire en andere samenwerking cruciaal is. Dit gaat niet enkel over de controle op energie-infrastructuur, maar ook over wie op welk moment toegang heeft tot welke informatie in het besluitvormingsproces. Een interessante ontwikkeling binnen dit domein is de wendbaarheid van informatie en de nieuwe mogelijkheden om informatie in te zetten. De modellen waar Microsoft op inzet, in lijn met het NAVO-programma rond interoperabiliteit CWIX (*Coalition Warrior Interoperability Exercise*), zijn modellen die uitgaan van *attribute controlled data handling and data exchange*. De veiligheidsprocedure is bijna extreem te noemen, men gaat uit van *zero trust*: je deelt data met een actor, maar je gaat er tegelijk van uit dat die niet te vertrouwen is. Elke actor blijft zelf de controle uitoefenen over zijn eigen data, en er worden slechts elementen van die data met elkaar gedeeld. Zulke zeer precieze procedures zijn tijdrovend. Er zijn echter ook crisissituaties en -regio's, waar veel sneller gereageerd moet kunnen worden op een actueel probleem.

De heer *Kurt Moons* (BE) maakt zich zorgen over de kostprijs van het energie-eiland, die in vijf jaar tijd is gestegen van 2 naar 7 miljard. In de presentatie werd hier relatief snel aan voorbijgegaan, en de heer Declerq zei daarnet deze cijfers niet te kunnen bevestigen of ontkennen. De heer Moons vraagt zich af

hoe het eiland gefinancierd zal worden en wie deze bijkomende kosten zal betalen. Hij vreest dat dit uiteindelijk toch de burgers en ondernemers zullen zijn.

Verder vraagt hij zich af wat de houdbaarheidsdatum is van de windmolens en hoe klimaatneutraal deze zijn, aangezien er verhalen rondgaan dat dit toch niet altijd de meest ecologische oplossing vormt.

Ten slotte zou hij graag een reactie horen op de prikkelende uiteenzetting van de heer Jaspers, en meer specifiek op wat die vertelde over het verschil in de wisselkoers van kernenergie enerzijds en windenergie anderzijds.

De heer *Bernard Declerq*, hoofd van de groep EU-aangelegenheden, Elia Groep (België), begint met die laatste vraag. Elke energiebron heeft zijn eigen geïnstalleerde capaciteit en die verschilt van de effectieve energieproductie. De heer Jaspers noemt dit de wisselkoers, hijzelf spreekt liever over de conversiefactor. Die wordt uitgedrukt in een percentage: bij een gascentrale is dit bijna 100 procent, terwijl dit bij wind-op-zee slechts 20 procent is en bij wind-op-land nog maar 15 procent. Er wordt rekening gehouden met deze percentages in studies die nagaan hoeveel geïnstalleerde capaciteit een land nodig heeft om aan de vraag te kunnen beantwoorden. De conversiefactor wordt op transparante wijze besproken met de energieregulator. Zo gaat de eerder genoemde 3,5 gigawatt die in België via windmolens opgewekt zal worden, over de geïnstalleerde capaciteit, en niet over wat dit effectief zal opbrengen.

Vervolgens wenst de heer Declerq een kanttekening te maken bij de interventie van de heer Jaspers. De Belgische kerncentrales zijn, in tegenstelling tot die van Frankrijk, niet flexibel of modulair: ze staan ofwel helemaal aan ofwel helemaal uit - hun capaciteit kan niet verlaagd worden dan wel verhoogd met het oog op de vraag op een bepaald moment. Het toekomstige energiesysteem heeft echter flexibele assets nodig, wat de complementariteit met hernieuwbare energie interessant maakt.

Verder benadrukt spreker dat Elia louter functioneert als beheerder van het transmissienet; ze transporteren de energie die geplaatst wordt, maar spreken zich niet uit over de keuze van die plaatsing, die bij de politiek ligt. Wat hij wel wil meegeven, is dat het nú het moment is om een energievisie te vormen op lange termijn. Niet besloten is namelijk altijd het duurste, en de targets van 2030 naderen snel. Zelf heeft Elia Groep onlangs een studie uitgevoerd naar de energiebevoorrading tegen 2050. Er werden verschillende scenario's verkend en in detail becijferd, waarbij rekening werd gehouden met de kostprijs van de verschillende energiebronnen. Deze data zijn vrij toegankelijk op de Elia-website. De kosten-batenanalyse die de heer Jaspers zegt te missen, heeft dus wel degelijk plaatsgevonden.

De kostprijs van het energie-eiland is inderdaad sterk gestegen. Elia heeft in België het gereguleerde monopolie op het transmissienet en wordt dus zeer nauw op de vingers gekeken door de CREG. Die bekijkt alle kosten van Elia, ook die in verband met het energie-eiland, waarover een maandenlange discussie heeft plaatsgevonden: Elia moest aantonen dat alle aanbestedingen gereguleerd zijn, dat ze de meest competitieve prijzen volgen, en dat dit alles in lijn ligt met de buurlanden. Deze controle zal herhaald worden in de toekomst. Aan de hand van deze informatie en de verdere evolutie van het project, is het aan de regulator en de overheid - de minister van Energie keurt namelijk het investeringsplan van Elia goed - om te beslissen of er al dan niet bijgestuurd moet worden.

De heer Declerq erkent dat de kostenstijging de grootste uitdaging is voor dit project. Hij heeft er echter, door eerdere ervaringen, vertrouwen in dat Elia erin zal slagen het nodige geld aan te trekken. Aangezien ze een gereguleerde entiteit zijn, kunnen ze de kosten die ze maken voor het bouwen van infrastructuur ten dienste van de Belgische consument, doorrekenen in de elektriciteitsstarieven. Die laatste zullen dus stijgen, maar dit moet in perspectief geplaatst worden. De component van de transmissie-infrastructuur in de eindfactuur aan de consument bedraagt ongeveer 6 procent, een percentage dat iets zal stijgen, maar relatief laag blijft in verhouding tot de energiecomponent. Deze laatste is de grootste hap, vooral voor mensen die verwarmen op gas of aardolie. Een andere flinke hap in de kosten

zijn de taksen en heffingen door de overheid. Verschillende actoren bepalen dus of de energiefactuur betaalbaar blijft. Energieproducent, netbeheerder en overheid zullen daar samen moeten voor zorgen.

De vraag over de houdbaarheidsdatum van windmolens kan beter beantwoord worden door Otary, het bedrijf waar men vanmiddag op bezoek gaat. Elia staat namelijk enkel in voor de transmissie en bouwt zelf geen windmolenparken. De bedoeling is dat het energie-eiland minstens honderd jaar functioneel zal zijn.

Mevrouw *Saskia Kluit* (NL) is een leek als het over de defensieaspecten van kritieke infrastructuur gaat. Wat is het concrete probleem? Is men bang voor vernielingen en beschadigingen, fysieke of virtuele? Is men bang voor diefstal? Waar moeten we ons als overheid op voorbereiden en wat zijn dan mogelijke efficiënte maatregelen?

De heer *Gildas Prêcheur*, adjunct-directeur / stafchef van het *NATO Center of Excellence in Energy Security* (ENSEC COE) moet hier jammer genoeg op antwoorden dat niemand weet waar, wanneer en hoe de vijand zal aanvallen. Het eerste wat we kunnen en moeten doen is zelf helemaal vertrouwd zijn met ons energiesysteem. Verder komt het erop aan waakzaam te zijn, voor de nodige interconnecties te zorgen en samen te werken. Onderlinge bijstand en snel handelen, dat zijn de sleutelwoorden in crisissituaties. Het net is zo uitgebreid dat je het niet overal en permanent kunt controleren en bewaken, daarom moeten we ons prioritair richten op die knooppunten waarvan we weten dat de vijand ze in het vizier houdt omdat schade op die plek een zeer grote impact zou hebben. De NAVO heeft nood aan specialisten die de gevoelige plekken zeer goed kennen. Een preventief beleid zal niet elke aanval kunnen uitsluiten en daarom moeten we in noodsituaties goed gecoördineerd samenwerken.

De heer *Jānis Vucāns*, ondervoorzitter van de *Baltic Assembly*, beklemtoont dat energieveiligheid een zeer belangrijke kwestie is voor de Baltische staten en de andere landen in het gebied van de Baltische zee, net zoals voor de Benelux. De discussies die hier vandaag gevoerd worden, lopen ook op de Baltische fora. Zo was er vorige week nog de jaarlijkse plenaire bijeenkomst van de *Baltic Assembly*, waar trouwens ook een Benelux-delegatie aanwezig was.

Bij zulke vergaderingen valt het altijd op dat grote infrastructuurprojecten zeer duur zijn en dat die steil oplopende kosten een snelle realisatie in de weg staan. Daarbij denkt de heer Vucāns bijvoorbeeld aan het energie-eiland in de Noordzee of de hogensnelheidstrein die het Baltische gebied met West-Europa moet verbinden. Europese fondsen zijn dan zeer gegeerd. Hoe financier je projecten die al opgestart zijn en waarvan de kosten dan verdubbelen of verdrievoudigen?

Als het over energietransitie gaat, is diversificatie een sleutelbegrip. Men moet inzetten op diverse energiebronnen en op diverse leveranciers als we onze energieonafhankelijkheid zo groot mogelijk willen houden. De geopolitieke situatie is niet rooskleurig, ook en zeker niet in het Baltische gebied. Bepaalde leveranciers ten oosten van de Baltische staten hebben zich als leverancier onmogelijk gemaakt, en dat minstens voor een kwarteeuw. Men zal dan ook begrijpen dat bij de Balten de nucleaire discussie weer opblaait. De laatste nucleaire installatie is er al tien jaar dicht, en nu gaan stemmen op om via kernenergie de bevoorradingszekerheid te verhogen. Zoiets vraagt echter vijftien jaar opstarttijd. Men heeft veel sneller resultaat als men inzet op wind- en zonne-energie en andere hernieuwbare energiebronnen uit de landbouw.

De heer Vucāns vraagt dat de Baltische en de Benelux-staten samen zouden nadenken over deze gewichtige kwesties. Een gemeenschappelijk standpunt van een aantal landen biedt alleen maar voordelen, ook als men dingen moet aankaarten in Brussel.

Mevrouw *Saskia Kluit* (NL) stelt vast dat de heer Vucāns Rusland niet bij name noemt, zij zal het dan maar in zijn plaats doen. Rusland is inderdaad geen betrouwbare partner als het over energie gaat, het is zelfs een dreiging. Maar is die dreiging niet nog groter als er Baltische kerncentrales zo dicht

bij de Russische grens staan? Kijk maar naar wat er in Oekraïne gebeurt. Is dat wel een verantwoord risico dan?

De heer *Janis Vucāns*, ondervoorzitter van de *Baltic Assembly*, geeft mevrouw Kluit helemaal gelijk. Daarom denkt men in de Baltische landen ook niet aan een grote reactor, maar aan kleine modulaire centrales. Dan is het risico meteen kleiner.

De heer *Alexander van Hattem* (NL) wil nog iets vragen over de digitale AI-tweeling in Luxemburg. Die wordt gekoppeld aan slimme meters in woningen. In hoeverre wordt de privacy hierbij geschaad? Kunnen consumenten hier vrijwillig aan deelnemen?

De heer *Robert Graglia*, hoofd *Grid Support & Data Services*, Creos (Luxemburg), bevestigt dat alle individuele cliëntgegevens beschikbaar zijn voor de distributeur. Dat is zo bepaald door de wet. Niet iedereen kan die gegevens zomaar gebruiken natuurlijk, dat blijft beperkt tot de netbeheerder en de leverancier. Enkel de informatie die noodzakelijk is voor een efficiënt beheer van de distributienetwerken en die dus de duurzame energie ten goede komt, wordt trouwens ter beschikking gesteld. Dat vond men in Luxemburg de juiste aanpak om dingen vlot te kunnen uitrollen. Daarbij maakte men de afweging dat de voordelen van zo een koppeling zwaarder doorwegen dan eventuele privacyrisico's.

## VI. Uitwisseling van *best practices*

De heer *Janis Vucāns*, ondervoorzitter van de *Baltic Assembly*, herhaalt wat hij eerder vanmorgen al zei: klimaatadaptatie, energietransitie en -innovatie, beveiliging van kritieke infrastructuur staan niet alleen in de Benelux hoog op de agenda, ook de *Baltic Assembly* is hier ijverig mee aan de slag.

Voor de Baltische staten misschien nog meer dan voor de rest van Europa zijn energieveiligheid en energieonafhankelijkheid een kwestie van levensbelang. Sinds Rusland de oorlog in Oekraïne begonnen is, heeft het Baltische gebied zijn inspanningen opgedreven om zijn energiebronnen en -leveranciers te diversifiëren. Daardoor zijn ze weerbaarder geworden en konden ze op 1 januari 2023 al het Russische gas bannen.

De Balten kwamen overeen om een Baltische energiestrategie op de lange termijn uit te werken, waarbij onafhankelijkheid het ordewoord was. We willen onze energiebronnen diversifiëren door alternatieve hernieuwbare bronnen aan te boren, we willen de drie energiemarkten nog beter integreren en we willen elke afhankelijkheid ten aanzien van Rusland opheffen, wat ook onze energieveiligheid zou bevorderen.

Verder heeft de *Baltic Assembly* het geregeld over regionale samenwerking en de ontwikkeling van infrastructuur. We leveren aanzienlijke inspanningen om onze essentiële interconnecties inzake gas en elektriciteit te verbeteren. Ook wordt het Baltische elektriciteitsnet geleidelijk aan gesynchroniseerd met het continentale Europese net. Ook hier zijn een grotere veiligheid en onafhankelijkheid ten aanzien van Rusland een aangenaam neveneffect.

Binnen de *Baltic Sea Parliamentary Conference* werd vorig jaar, op initiatief van de Baltische staten, een werkgroep opgericht rond energiezekerheid in het Baltische Zeegebied. Het gaat dan over betere interconnecties, kennisuitwisseling en gezamenlijke actie tegenover dreigingen. Een gecoördineerde en strategische regionale benadering is onontbeerlijk als we projecten inzake hernieuwbare energie willen doen slagen, zo bleek in de werkgroep.

Hernieuwbare energie wordt een substantieel bestanddeel in onze energiekorf. Op de conferentie die de Baltische Assemblée en de Baltische Raad van Ministers in mei organiseerden, en waar ook het Benelux Parlement vertegenwoordigd was, luidde de conclusie dat een eengemaakte Baltische aanpak

van hernieuwbare energie – met de focus op offshore windenergie - niet alleen een kans is, maar een noodzaak. Zo zullen we investeringen aantrekken en onze markt versterken.

Kritieke energie-infrastructuur moet ook beschermd worden. Transportnetwerken en informatie- en communicatiesystemen laten een maatschappij draaien, maar zijn tegelijk ook kwetsbaar. Beschadiging of vernieling heeft zeer zware gevolgen voor de veiligheid en het welzijn van onze burgers. De Balten zijn pioniers op dit vlak. Al dertig jaar beschikken we over een robuust beveiligingssysteem. In 2010 zetten de Baltische staten daarenboven de EU-richtlijn inzake de Europese kritieke infrastructuur om in nationale wetgeving. Maar daar is het werk niet mee voltooid. Daarom verhogen we ons defensie-budget en intensifiëren we de samenwerking met de NAVO en met de EU, wat zeer nodig is om allerlei onderzee-infrastructuur doeltreffend te beschermen.

We zijn allemaal bondgenoten in de strijd tegen diegenen die onze kritieke energie-infrastructuur willen lamleggen. We moeten samen alert en weerbaar blijven en leren van elkaars goede praktijken. De dreigingen veranderen voortdurend, we kunnen dus nooit op onze lauweren rusten. De brutale en nergens gerechtvaardigde oorlog die Rusland in Oekraïne voert, heeft dat bewezen. Laten we onze beveiligingssystemen dus geregeld onder de loep nemen, zodat we elke mogelijke agressor altijd een stap voor blijven. Communicatie met het grote publiek over deze zaken is ook belangrijk, want ook de burgers moeten bewust, waakzaam en weerbaar zijn.

De heer Vucāns besluit: energieveiligheid, sterke infrastructuur en regionale samenwerking zijn belangrijker dan ooit voor de Baltische staten. Hun inspanningen om Rusland de rug toe te keren en hernieuwbare energiebronnen aan te boren tonen hun engagement op weg naar een veilige en duurzame toekomst. Met een versterkte samenwerking met Europa en de NAVO willen ze de nieuwe dreigingen het hoofd bieden. En ze staan pal achter Oekraïne, dat is immers dé manier om de weerbaarheid van heel de regio te verhogen! In dat verband vermeldt spreker de klimaatconferentie die de voorbije dagen plaats had in Riga en waar meer dan vijftig landen van over de hele wereld bevestigden dat steun aan Oekraïne, energie-veiligheid en klimaatdoelstellingen hand in hand gaan.

De heer *Alfons Röblom*, voorzitter van de *Baltic Sea Parliamentary Conference*, wijst erop dat de Benelux en de gebieden in het Baltische Zeegebied, naast al hun verschillen, toch een gemeenschappelijk doel nastreven: de welvaart, veiligheid en duurzaamheid van hun regio vrijwaren en verhogen in een wereld die zeer snel transformeert. Ook de uitdagingen lopen grotendeels gelijk: Rusland en zijn niet te rechtvaardigen oorlog in Oekraïne, klimaatverandering, energietransitie en beveiliging van kritieke infrastructuur. Dat zijn uitdagingen die men alleen maar kan aanpakken door over de landsgrenzen samen te werken, van elkaar te leren en goede praktijken uit te wisselen.

Het Baltische Zeegebied heeft al heel wat ondernomen om schadelijke emissies terug te dringen, de energietransitie te bespoedigen en de biodiversiteit te bevorderen. In augustus werd nog een gemeenschappelijke resolutie goedgekeurd om deze engagementen te bevestigen. Een klimaatneutrale samenleving dient immers zo snel als mogelijk realiteit te worden. De heer Röblom geeft een aantal voorbeelden van goede praktijken in het Baltische gebied. Zo is Denemarken al lange tijd wereldleider inzake opgewekte windenergie per inwoner. Estland en Litouwen van hun kant hebben oplossingen gevonden om via het stockeren van energie de kloof te dichten tussen productie en consumptie van energie. Energietransitie is geen ver afgelegen doel, het is iets wat nu gebeurt!

Ook energieonafhankelijkheid en beveiliging van energie-infrastructuur staan geregeld op de agenda. De geopolitieke situatie noopt ons daartoe, meer dan ooit tevoren. Eerder dit jaar bespraken we al hoe we ons los konden maken van het Russische gas en we volgen van nabij hoe de Baltische staten die onafhankelijkheid waarmaken. Een versnelde overgang naar hernieuwbare energiebronnen is aan de orde. De werkgroep van de BSPC, waarover ook de heer Vucāns het al had, zet dit om in concrete maatregelen.

Op het vlak van infrastructuurbeveiliging speelt dan weer Zweden een pioniersrol. Finland verhoogt zijn klimaatweerbaarheid door ervoor te zorgen dat installaties van hernieuwbare energie de extreemste weersomstandigheden kunnen trotseren.

Hoewel hij voorzitter is van de parlementaire conferentie die het hele Baltische Zeegebied bestrijkt, wil de heer Röblom toch even inzoomen op zijn eigen regio, en dat zijn de Ålandeilanden. Zij vormen, midden in de Baltische Zee, een Zweedssprekend deel van Finland met een verregaande autonomie en ze zijn volgens een internationaal akkoord helemaal gedemilitariseerd. Daar blijkt dat klimaatverandering en energietransitie ook regionale en lokale aangelegenheden zijn. Sinds 2020 levert Åland grote inspanningen om de installatie van offshore windparken in de openbare wateren rond de eilandengroep mogelijk te maken. De ligging van Åland speelt in zijn voordeel, want in beide grote buurstaten stijgt de vraag naar hernieuwbare energie tegen een hoog tempo. De Åland-windparken zullen een productie hebben die zestig maal hoger ligt dan de stroomconsumptie op de eilanden, waardoor ze een grote exporteur zullen worden.

Åland wil op die manier aan de wereld duidelijk maken hoe een klein gebied met een relatief groot zelfbestuur de leiding kan nemen inzake klimaatactie. Grotere naties en gebieden kunnen daar hun lessen uit trekken. Åland is klein en heeft dus hulp van anderen nodig. Daarom hebben we bij onze gesprekken in Brussel aangedrongen dat de EU ons zou bijstaan bij het navigeren doorheen de moeizame procedures die komen kijken bij grootschalige offshore projecten. Klare wetgevende kaders en heldere procedures zijn nodig. De EU wees daarbij op de plannen die bestaan voor een betere interconnectie, een betere marktintegratie en een betere infrastructuurbeveiliging in het Baltische gebied. Zulke intense samenwerking op hoog niveau over de landsgrenzen heen is onontbeerlijk om de doelstellingen te halen. Ook onze dialoog met de Benelux-landen, waarbij we ons beider verrijkende inzichten delen, past in dat kader. Laten we dus op die weg van samenwerking doorgaan om weerbaarheid en duurzaamheid maximale kansen te geven.

De heer *Martyn Atkins*, griffier van de *British-Irish Parliamentary Assembly* (BIPA) (UK), vervult naast zijn rol als griffier in de BIPA ook de functie van griffier-secretaris in het *Environmental Audit Committee* van het Lagerhuis. In deze uiteenzetting zal hij vooral het perspectief van de BIPA verder toelichten.

De BIPA werd opgericht via een akkoord tussen twee soevereine parlementen, dat van het Verenigd Koninkrijk en dat van de Republiek Ierland. De assemblee bestaat uit delegaties van verschillende wetgevende instanties: drie binnen het Verenigd Koninkrijk en drie in de Kroongebieden. Het onderzoekswerk wordt verricht door vier comités, waarvan het economische comité er een is. Dit comité stelt onder andere publiek beschikbare rapporten op over de energiestrategie van de overheid. De conclusies uit deze rapporten worden vertaald naar belangrijke lessen en aanbevelingen die antwoord moeten bieden op een aantal vragen. Hoe kan de overheid aan de energievraag beantwoorden? Zijn de strategieën hiervoor efficiënt genoeg en houden ze voldoende rekening met doelen rond klimaatbeleid? Welke energiebronnen zijn het meest wenselijk voor BIPA-overheden om op in te zetten? Hoe kunnen verbondenheid en coöperatie helpen om aan de vraag te voldoen en om consumentenprijzen te verlagen? De conclusies en aanbevelingen kunnen ondergebracht worden in vier brede categorieën: energieopslag, netcapaciteit, onderlinge verbondenheid en steun van de lokale gemeenschap.

De eerste categorie is energieopslag. De voornaamste bevinding was dat een economie aangestuurd door hernieuwbare energie, nood heeft aan betrouwbare, op grote schaal uitgebouwde faciliteiten voor energieopslag op lange termijn. De opwekking van hernieuwbare energie is namelijk fluctuerend, en opslag is dus essentieel voor piekmomenten in de vraag. Er werd niet gekeken naar kernenergie, aangezien dit geen beleids optie is voor de Ierse overheid, en de toegevoegde capaciteit voor kernenergie in het VK ten vroegste tegen 2035 netstroom zal opleveren. De hydro-elektrische energie bestaat binnen de Britse eilanden en ze is betrouwbaar, maar niet voldoende om aan de vraag te voldoen. De faciliteiten voor gasopslag zijn zowel in het VK als in de Republiek Ierland onvoldoende uitgebouwd.

Het is met andere woorden hoogst noodzakelijk dat de overheden een realistische inschatting maken van de opslagcapaciteit die nodig is om aan de vraag van het toekomstige energienetwerk te kunnen voldoen. Verder is er nood aan bijkomende overheidssteun aan de industrieën die voorzien in oplossingen rond energieopslag.

Een tweede categorie is de netcapaciteit. Deze moet versterkt worden om tegemoet te komen aan de expansie van de opwekking van hernieuwbare energie en de stijgende vraag naar elektriciteit in een koolstofarme economie. Deze versterking vraagt planning, investeringen en een verregaande samenwerking binnen en tussen jurisdicties.

Verder wordt er ingegaan op de energie-interconnectie binnen de BIPA-jurisdicties enerzijds, maar ook met continentaal Europa - bijvoorbeeld de verbindingen met Frankrijk, Nederland, België, Noorwegen (onder de naam North Sea Link) en Denemarken (onder de naam Viking Link). Er zijn tevens plannen voor een verbinding met het Prinses Elisabetheiland. De meest recente ontwikkeling op dit gebied is een zeer ambitieus privaat initiatief: Xlinks zou een verbinding moeten aanleggen tussen het VK en Marokko. Al deze verbindingen zorgen voor meer flexibele, responsieve en veerkrachtige energiemarkten. Ook spelen ze een belangrijke rol in de uitdagingen rond energieveiligheid.

Een laatste categorie is gemeenschapsenergie. Kleinere gemeenschapsprojecten spelen een grote rol om gedecentraliseerde netwerken van stroom te voorzien. Er zijn echter een aantal obstakels die effectieve participatie van die lokale gemeenschappen in de weg staan. Deze gemeenschappen zien namelijk niet altijd de voordelen in van de door henzelf geïnstalleerde infrastructuur, en zo kunnen er gevoelens van wrok ontstaan. Het is dan ook belangrijk dat overheden programma's ontwikkelen die duidelijke voordelen bieden aan die gemeenschappen. Verder moeten overheden ook de toegang tot het net verbeteren voor lokale energieprojecten.

De heer *Himanshu Gulati*, lid van het *Standing Committee of the Nordic Council and the Baltic Sea Parliamentary Conference*, begint met te verwijzen naar de oorlog in Oekraïne. Als die ons iets geleerd heeft, dan is het wel dat energiebeleid niet op zichzelf staat: het hangt onlosmakelijk samen met veiligheidsbeleid, geopolitiek en economische welvaart. De incidenten die zich al voordeden in de Baltische Zee met de sabotage van energie-infrastructuur, tonen ten overvloede aan dat we onze kritieke infrastructuur maximaal moeten beschermen als we onze energiebevoorrading en dus onze economische welvaart willen vrijwaren.

De Noordse landen nemen al geruime tijd gezamenlijke initiatieven op het vlak van energiewinning, -distributie en -protectie. Maar het blijven tegelijk afzonderlijke landen die bijgevolg ook een eigen koers varen. Zelf is de heer Gulati Noors en hij haalt dus een voorbeeld uit Noorwegen aan: dat land zal – zeker sinds de invasie in Oekraïne – een belangrijke leverancier van fossiele energie blijven voor Europa, wat niet wegneemt dat het ook inzet op hernieuwbare energie. Zweden en Finland blijven dan weer trouw aan hun nucleaire energie, Finland heeft onlangs nog een nieuwe centrale geopend. De accenten verschillen dus in het Noordse gebied, maar alle landen werken wel samen aan een groter aandeel van de windenergie die op zee gewonnen wordt. Op een volgende sessie zal het gaan over de praktische aspecten die daarbij komen kijken: waar worden zulke parken ingeplant en welke rol spelen de landsgrenzen daarbij?

Daarbij proberen we onze regio als één geheel te bekijken, maar dat geeft aanleiding tot pittige debatten. Meninge lopen immers soms uiteen, ook als het over de mate van subsidiëring gaat. Noorwegen en Denemarken zijn sterke geloverson in windenergie. Denemarken wil ook energie-eilanden bouwen, voor zichzelf en het Noordse gebied, maar ook voor de verbinding met de rest van Europa.

Het elektriciteitsnet in Scandinavië is al voor 87 procent gedecarboniseerd. Ook het Noordpoolgebied blijkt bijzonder geschikt voor energiewinning uit wind. In 2016 berustte de consumptie van elektriciteit in Noorwegen voor 70 procent op hernieuwbare energie, in Zweden en Finland was dat respectievelijk

40 en 20 procent, allemaal ruim boven de Europese doelstelling van 10 procent dus. Het noorden dankt daarvoor mede de natuur: hoge bergen en veel regen zijn ideaal om veel stroom uit waterkrachtcentrales te halen. De heer Gulati heeft deze cijfers en de Noordse expertise graag met het Benelux Parlement gedeeld en hij hoopt op een verdere en nog intensere samenwerking.

## VII. Conclusies door de rapporteurs

Mevrouw *Barbara Agostino* (LU), rapporteur, is erkentelijk dat ze, hoewel ze nog maar één jaar deel uitmaakt van het Benelux Parlement, in haar hoedanigheid van commissievoorzitter van de commissie voor Economie, Landbouw en Energie nu al rapporteur mag zijn van deze conferentie. In een vruchtbare gedachtewisseling hebben we het achtereenvolgens gehad over de energietransitie, de innovatieve projecten en de beveiliging van de kritieke infrastructuur. De Noordzee, met haar vele windmolenparken, speelt een centrale rol in die energietransitie van de Benelux. Het potentieel van die zee wordt versneld benut, waardoor de Benelux, en bij uitbreiding de EU, vlotter op weg geholpen worden naar een grotere en duurzame energieonafhankelijkheid. Allerlei technische innovaties inzake interconnecties zullen de stroom sneller en goedkoper tot bij de Europese consumenten brengen. Het spreekt vanzelf dat al die energie-infrastructuur – productie-eenheden, verdeelclusters, kabels – optimaal beveiligd moeten worden. Sabotage en cyberaanvallen liggen overal en voortdurend op de loer en vergen een permanente waakzaamheid. Ook bij die beveiliging spelen baanbrekende technologieën een cruciale rol.

Uit de gedachtewisseling bleek dat samenwerking onontbeerlijk is om energietransitie en beveiliging te laten slagen. Het deed dan ook deugd om onze partners uit het Noordse gebied en uit het Baltische gebied, maar ook van de UK, met zoveel enthousiasme te horen vertellen over hun inspanningen en realisaties, die ook bij ons inspirerend kunnen werken. De hele vergadering was een pleidooi voor dit soort regionale en interregionale samenwerking. De commissie van mevrouw Agostino zal samen met de commissie Ruimtelijke Ordening, Milieu en Klimaat een voorstel van aanbeveling uitwerken, opdat de dynamiek van vandaag in concrete maatregelen ten bate van het klimaat, de hernieuwbare energie en een veilige infrastructuur zou worden omgezet.

De heer *Eddy Hartog* (NL), rapporteur, zegt dat men hem in de Nederlandse Eerste Kamer niet vaak positief zal horen citeren uit het huidige Nederlandse regeerprogramma, maar vandaag viel het hem op dat zowat alle sprekers ‘hoop, lef en trots’ uitstraalden over het reeds verrichte en nog te verrichten werk. Dat is bemoedigend. Laten we daarmee aan de slag gaan, niet alleen binnen de Benelux, maar ook met de andere regionale organisaties die hier vandaag het woord voerden.

## VIII. Werkbezoek aan de haven van Oostende

In de namiddag volgt een rondleiding met de bus door de haven van Oostende. Daarbij werd een bezoek gebracht aan drie bedrijven: GEOxyz, Exail Robotics en Otary.

GEOxyz is een dienstverlenend bedrijf dat onder meer gespecialiseerd is in opmetingen op en onder zee. Het verzamelt gegevens die het doorverkoopt aan klanten wereldwijd die informatie nodig hebben voor het ontwerpen, bouwen en onderhouden van offshore infrastructuren. CEO Patrick Reyntjens en projectmanager Laurens Goossens stonden het gezelschap te woord. Zij zijn ervan overtuigd dat automatisering en afstandsbediening van onbemande vaartuigen en drones bij deze activiteiten steeds belangrijker zullen worden. Die manier van werken is immers veiliger, efficiënter en groener. Na een inleidende uiteenzetting brachten de parlementsleden een bezoek aan de controlekamer en aan een aantal vaartuigen, waarbij ze ook vragen konden stellen.

Daarna bracht men een bezoek aan Exail Robotics, ontwikkelaar en producent van maritieme drones. De heer Wim Vanmarcke, *plant manager* van de Oostendse vestiging – het moederbedrijf is in het Franse Toulon gevestigd – leidde het gezelschap rond in de grote productiehal. Het bedrijf ontwikkelt en bouwt onbemande onderwaterdrones die – onder meer - de Belgische en Nederlandse marine helpen bij de detectie en opruiming van zeemijnen. De *unmanned vessels* verkennen en onderzoeken automatisch een onderwatergebied, sturen gegevens door naar de *minesweeper* en maken de mijn onschadelijk. Militairen worden getraind met simulatoren.

Tot slot hield de bus halt bij Otary, het toonaangevende Oostendse bedrijf dat offshore windparken ontwikkelt, financiert, bouwt en beheert. Het levert daartoe een breed gamma aan diensten tijdens de levenscyclus van zo een offshore windproject. Otary heeft de Rentel-, Seastar- en Mermaid-concessies in de Belgische Noordzee getransformeerd tot een 800 MW elektriciteitscentrale op zee die hernieuwbare elektrische energie produceert uit wind. In tijden van klimaatopwarming en bevoorradingsonzekerheid wordt dit soort energie alleen maar belangrijker. In de grote controlekamer konden de leden letterlijk inzoomen op de verschillende windmolenparken en op de vaartuigen die tussen de windmolens varen. Heel wat vragen – informatieve en kritische, onder meer over de prijs van het nog te bouwen energie-eiland – werden ook hier gesteld en deskundig beantwoord.



Van links naar rechts : mevrouw Christine Bogaert, secretaris-generaal van het Benelux Parlement, de heer Alfons Röblom, voorzitter van de BSPC, de heer Himanshu Gulati, lid van de *Nordic Council*, mevrouw Francine Closener (Luxemburg), ondervoorzitter van het Benelux Parlement (2023-2024), mevrouw Patricia Creutz (België), ondervoorzitter van het Benelux Parlement (2023-2024), de heer Pim van Ballekom (Nederland), voorzitter van het Benelux Parlement (2023-2024), de heer Jānis Vucāns, voorzitter van de *Baltic Assembly*, de heer Andrius Mazuronis, lid van de *Baltic Assembly* en de heer Martyn Atkins, griffier van de BIPA

Werkbezoeken :





Het Bureau van het Benelux Parlement (2023-2024) en de heer Bart Tommelein, burgemeester van Oostende

# IV. CONFERENTIE ENERGIETRANSITIE & INNOVATIEVE PROJECTEN

## INNOVATIEVE PROJECTEN IN DE LANDBOUW

### LUXEMBURG, REMICH, 17 OKTOBER 2025

#### PROGRAMMA

##### ENERGIETRANSITIE – INNOVATIEVE PROJECTEN

###### Innovatieve projecten in de landbouw

Voorzitter: mevrouw Francine CLOSENER

Rapporteurs: de dames Barbara AGOSTINO, Valérie BLUGE en de heer Eddy HARTOG

- 9.00-9.15** Welkom en ontvangst
- **Mevrouw Francine CLOSENER**, voorzitter van het Benelux Parlement
  - **De heer Serge FISCHER**, directeur van het *Institut Viti-Vinicole (IVV)*
- 9.15-9.45** Politieke en regelgevende context
- **Dr. Anne ZANGERLÉ**, projectbeheerder van onderzoeks- en innovatieprojecten van het Ministerie van Landbouw, Voeding en Wijnbouw van Luxemburg.
  - Q&A
- 9.45-10.00** Koffiepauze
- 10.00-10.45** Innovatie in de wijnbouw
- Voorstelling van het project ‘Dry Vineyard’**
- **De heer Marc FIEDLER**, landbouwingenieur en hoofd van de afdeling wijnbouw (*IVV*)
  - Q&A
- Voorstelling van het project ‘Viti-Forst’**
- **Mevrouw Corinne KOX**, Domaine L&R Kox, Integratie van agroforestry in de wijnbouw
  - Q&A
- 10.45-11.30** Robotica en precisielandbouw
- Voorstelling van het project “De veldrobot”**
- **De heer Jean-Claude MULLER**, Haff Muller-Lemmer, Automatisering in de groenteteelt
  - Q&A
- 11.30-12.00** Conclusie door de rapporteurs
- 12.00-13.30** Lunchpauze

#### WERKBEZOEK

- 13.30-15.00** Bezoek van het project “ORCHARD” door Domaine Kox
- Het eerste wijnbouwproject in Luxemburg dat gericht is op het behouden en ontwikkelen van diversiteit in de wijngaard, met respect voor de principes van agro-ecologie en wijnbouwbosbouw.
- 15.30-16.30** Bezoek aan Domaine Kox met proeverij in Remich
- Geleide proeverij van wijnen uit de innovatieve percelen

## I. Opening in het teken van samenwerking en innovatie

De voorzitter van het Benelux Parlement, mevrouw *Francine Cloeser* (LU), opent de conferentie en heet de deelnemers uit Luxemburg, België en Nederland welkom.

Ze herinnert eraan dat deze bijeenkomst het derde deel vormt van de reeks Benelux-conferenties over klimaatadaptatie, energietransitie en innovatieve projecten.

Na Groningen en Oostende, verklaart zij, “*besluit Remich deze trilogie die gewijd is aan het zoeken naar concrete oplossingen voor de uitdagingen op het gebied van klimaat, energie en economie*”.

Mevrouw Cloeser benadrukt dat deze drie bijeenkomsten aantonen dat de Benelux-landen zich samen op de toekomst willen richten en innovatie tot een centrale hefboom voor duurzaamheid willen maken.

De behandelde onderwerpen – eerst energie, vandaag landbouw – raken aan fundamentele zorgen van de burgers, of het nu gaat om voedselzekerheid, veerkracht van de sectoren of duurzaam beheer van hulpbronnen.

Ze herinnert eraan dat het Benelux Parlement zich in eerdere aanbevelingen al had gebogen over kwesties met betrekking tot de toekomst van de landbouw en voedselzekerheid.

In Remich sluit het debat dus aan bij deze aanpak: “*Om de landbouw van morgen op te bouwen*”, verklaart zij, “*moeten we ons concurrentievermogen versterken en de transitie van de landbouw- en voedingssector versnellen. Onderzoek en innovatie zijn de belangrijkste hefboomen om dit te bereiken.*”

Mevrouw Cloeser belicht vervolgens verschillende Luxemburgse initiatieven die in samenwerking met het *Luxembourg Institute of Science and Technology* (LIST) en het *Institut viti-vinicole* (IVV) worden uitgevoerd.

Twee toonaangevende projecten op het gebied van wijnbouw – *DryVineyard* en *Viti-Forst* – illustreren deze samenwerking tussen onderzoek, overheid en producenten.

Het eerste project richt zich op het verbeteren van het waterbeheer in het licht van de toenemende droogte, terwijl het tweede project agrobosbouwtechnieken onderzoekt om de veerkracht van wijngaarden te vergroten.

Ten slotte komt de robotisering van de groenteteelt aan bod, een sector waar precisietechnologie nieuwe mogelijkheden biedt inzake productiviteit en duurzaamheid.

Tot slot wijst mevrouw Cloeser op de symbolische betekenis van deze locatie: de Luxemburgse Moezel, een uitstekende wijnstreek, is ook een regio waar grensoverschrijdende samenwerking en experimenten plaatsvinden.

Ze spreekt de wens uit dat deze conferentie de openheid en innovatiegeest die kenmerkend is voor de Benelux nog verder zal versterken.

## II. De visie van het *Institut viti-vinicole*: een eeuw van Benelux-samenwerking

De heer *Serge Fischer*, directeur van het *Institut viti-vinicole*, verwelkomt op zijn beurt de deelnemers en spreekt zijn tevredenheid uit over het feit dat de conferentie in Remich plaatsvindt.

Hij herinnert eraan dat het IVV, opgericht in 1925, binnenkort zijn honderdjarig bestaan in dienst van de Luxemburgse wijnbouw viert.

Hij legt uit dat de geschiedenis van het instituut nauw verbonden is met die van de Benelux-samenwerking.

Na de Eerste Wereldoorlog had het einde van de douane-unie met Pruisen de belangrijkste afzetmarkt voor Luxemburgse wijnen afgesloten.

Maar deze breuk opende ook nieuwe perspectieven: dankzij de oprichting van de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie in 1921 kregen de Luxemburgse producenten toegang tot de Belgische markt, wat de modernisering van de sector bevorderde.

Deze dynamiek werd nog versterkt door de douane-unieovereenkomst van de Benelux, die in 1944 in Londen werd ondertekend en in 1948 in werking trad.

Hierdoor werden de douanerechten afgeschaft en werd een gemeenschappelijke markt tussen de drie landen ingesteld, waardoor Luxemburgse wijnen vrij naar België en Nederland konden worden geëxporteerd.

Voor de heer Fischer illustreert deze samenwerking de kracht van een model dat gebaseerd is op solidariteit en economische complementariteit.

De Benelux, zo herinnert hij eraan, is niet alleen een institutionele structuur: *“het is een unie met een gemeenschappelijke toekomst, een vruchtbare bodem voor gemeenschappelijke ideeën en projecten”*.

Nu de wijnbouw voor ongekende uitdagingen staat – klimaatopwarming, veranderende smaak, concurrentie om grond – is het des te noodzakelijker om traditie en innovatie te combineren.

Hij sluit af met een oproep aan de deelnemers om inspiratie te putten uit deze lange ervaring van samenwerking om samen de landbouwmodellen van morgen te bedenken.

### III. Het beleidskader voor landbouwinnovatie

De eerste thematische interventie wordt verzorgd door dr. *Anne Zangerlé*, verantwoordelijke voor onderzoeks- en innovatieprojecten bij het Ministerie van Landbouw, Voeding en Wijnbouw van Luxemburg.

Zij presenteert het nationale strategische plan voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), waarin innovatie en duurzaamheid centraal staan in de landbouwtransitie.

Dit plan is gebaseerd op een aanpak die openbaar onderzoek combineert met plaatselijke initiatieven die worden ondersteund door de *Europese partnerschappen voor innovatie* (EIP).

Mevrouw Zangerlé herinnert eraan dat het doel is om experimenten en samenwerking tussen onderzoekers, overheden en landbouwers te stimuleren.

Ze benadrukt het belang van de grensoverschrijdende dimensie, die essentieel is voor het delen van kennis en ervaringen en het ontwikkelen van gemeenschappelijke oplossingen binnen de Benelux.

De prioriteiten van het ministerie zijn gebaseerd op vier pijlers: duurzaam water- en bodembeheer, aanpassing aan de klimaatverandering, digitalisering en generatiewissel in de landbouw.

Ze illustreert deze prioriteiten aan de hand van verschillende projecten die in Luxemburg worden ondersteund, met name in de wijnbouw. De wijnbouwsector, die sterk blootgesteld is aan klimaatschommelingen, krijgt meer wetenschappelijke ondersteuning om zijn veerkracht te versterken.

Mevrouw Zangerlé verwijst ook naar de inspanningen die worden geleverd om synergieën tussen onderzoek en toegepaste innovatie te versterken, omdat zij van mening is dat *“duurzame oplossingen altijd op het terrein ontstaan, daar waar wetenschap en praktijk samenkomen”*.

#### Vragen en antwoorden – gedachtewisseling

De heer *Yves Evrard* (BE) vraagt om nadere informatie over de grensoverschrijdende samenwerking en de uitwisseling van goede praktijken tussen Luxemburg en zijn buurlanden, met name met Wallonië en de regionale onderzoekscentra.

Hij vraagt de vertegenwoordigster van het ministerie ook naar de tenuitvoerlegging van de Europese richtlijnen inzake gewasbeschermingsmiddelen en bemesting, en in hoeverre het Luxemburgse kader zich door zijn strengheid onderscheidt van de geldende Europese normen.

Mevrouw *Anne Zangerlé* geeft aan dat de grensoverschrijdende samenwerking vooral is georganiseerd via gezamenlijke Europese projecten, waarbij overheden, onderzoeksinstituten en actoren in het veld worden betrokken.

Ze vermeldt de samenwerking met het *Centre wallon de recherches agronomiques* (CRA-Wallonie) en de actieve deelname van Luxemburg aan de Europese partnerschappen voor innovatie (EIP), die de uitwisseling van ervaringen in de Euregio bevorderen.

Op regelgevend vlak geeft zij aan dat Luxemburg dezelfde regels toepast als Wallonië voor gewasbeschermingsmiddelen, maar dat er ook strengere vereisten gelden dan in andere Europese regio's omdat het is aangemerkt als kwetsbaar gebied voor bemesting.

De heer *Alexander van Hattem* (NL) merkt op dat het grootste deel van de Luxemburgse landbouwproductie gebaseerd is op melkveehouderij, terwijl de landbouwers in Nederland te maken hebben met strenge beperkingen op de uitstoot van stikstof.

Hij vraagt in hoeverre deze Europese eisen in Luxemburg worden gevoeld en of een heroriëntatie van de sector wordt overwogen, met name in de richting van niet-dierlijke producten.

Mevrouw *Anne Zangerlé* antwoordt dat Luxemburg onder de vastgestelde grenswaarden voor nitraten blijft en dus in overeenstemming is met de Europese richtlijn.

Het land blijft echter boven de referentiewaarden voor ammoniakemissies, met een overschrijding van naar schatting 13 %, wat *“een grote uitdaging voor de sector”* vormt.

Ze legt uit dat de regering heeft gekozen voor een stimulerende in plaats van een dwingende aanpak, door vrijwillige diversificatiemaatregelen te ondersteunen en milieuvriendelijkere strooitechnieken te financieren.

Sommige traditionele strooipraktijken zijn verboden en technieken die dicht bij de bodem blijven, worden aangemoedigd om de uitstoot te verminderen.

Mevrouw Zangerlé erkent dat het nog steeds mogelijk is om kleine, gerichte ingrepen te doen, maar dat de vermindering van de uitstoot een structureel probleem blijft voor de veeteeltsector.

#### **IV. Presentatie van het project “*DryVineyard*” – De heer Marc Fiedler, Institut viti-vinicole**

De heer *Marc Fiedler*, hoofd van de afdeling wijnbouw van het *Institut viti-vinicole* (IVV), presenteert het *DryVineyard-project*, dat in samenwerking met het *Luxembourg Institute of Science and Technology* (LIST) is ontwikkeld.

Hij herinnert eraan dat de Luxemburgse Moezelstreek, met meer dan 1200 hectare wijngaarden en een lange wijnbouwtraditie, het grootste deel van de nationale productie voor zijn rekening neemt, met name de *crémant*, die nu goed is voor bijna een derde van het geproduceerde volume.

Door de opwarming van het klimaat en de toename van extreme weersomstandigheden krijgt de Luxemburgse wijnbouw te maken met snel veranderende productieomstandigheden. Het *DryVineyard-project*, dat in 2025 van start is gegaan, heeft tot doel na te gaan op welke manier wijnbouwers zich aan droogte kunnen aanpassen en wat de impact daarvan kan zijn op de duurzaamheid van de wijngaarden.

De onderzoekers bestuderen verschillende complementaire mogelijkheden: het gebruik van resistente onderstammen, de optimalisatie van het bodembeheer door middel van verschillende plantaardige bodembedekkers of mulch, het enten van druivensoorten die beter aangepast zijn aan de nieuwe klimatologische omstandigheden, en de toepassing van *vitiforesterie* (het telen van wijnstokken tussen bomen) en *viti-photovoltaïque* (Viti-PV), waarbij wijnbouw wordt gecombineerd met de productie van zonne-energie.

Dit onderzoeksprogramma op lange termijn heeft tot doel concrete oplossingen te vinden om de resistentie van de wijngaarden in de Moezel te verbeteren en tegelijkertijd de kwaliteit en het typische karakter van de Luxemburgse wijnen te behouden.

#### **Vragen en antwoorden – gedachtewisseling**

De heer *Pim van Ballekom* (NL) wijst erop dat het *DryVineyard-project* voornamelijk gericht is op droogte, maar dat wijnbouwers ook te maken hebben met wateroverlast en grotere weerschommelingen gedurende het hele jaar.

Hij vraagt of er een aanvullend project, dat men «*WetVineyard*» zou kunnen noemen, wordt overwogen om de omgang met extreme neerslag te bestuderen, die vaak op het verkeerde moment en in te grote hoeveelheden valt, wat leidt tot uitspoeling van de bodem en erosie.

De heer *Marc Fiedler* erkent dat dit inderdaad een van de grote uitdagingen van het moment is. Hij legt uit dat het project zich niet alleen richt op waterschaarste, maar ook op wateroverlast, met name door bodemerosie en schimmeldruk als gevolg van vochtigheid te onderzoeken.

Hij wijst erop dat de vegetatiebedekking van de bodem een essentiële rol speelt in het temperen van deze verschijnselen en dat dit onderdeel van het onderzoek volledig aansluit bij de aanpassingsmaatregelen die het *Institut viti-vinicole* en het LIST bestuderen.

De heer *Yves Evrard* (BE) merkt vervolgens op dat het overgrote deel van de Luxemburgse wijnproductie bestaat uit witte wijn en *crémant*, en vraagt zich af waarom dit zo is. Hij vraagt waarom rode wijn en rosé in het Groothertogdom marginaal blijven.

De heer *Marc Fiedler* legt uit dat dit te maken heeft met de bodemgesteldheid en het klimaat van de Luxemburgse Moezel, die bijzonder gunstig zijn voor witte druivensoorten.

Minder dan 10 % van de wijngaarden is momenteel beplant met *pinot noir*, maar de recente warmere jaren hebben zeer goede resultaten opgeleverd.

Hij voegt eraan toe dat de vraag van consumenten naar rode wijnen geleidelijk toeneemt en dat verschillende producenten veelbelovende proeven uitvoeren, ook al laten de weersomstandigheden nog niet elk jaar een optimale rijping toe.

De heer *Alexander van Hattem* (NL) stelt een vraag over het gebruik van koper in de biologische wijnbouw, dat als natuurlijk fungicide wordt gebruikt, en of dit mogelijke risico's inhoudt voor de Luxemburgse bodem.

De heer *Marc Fiedler* antwoordt dat koper inderdaad wordt gebruikt om schimmelziekten te bestrijden, maar dat uit de uitgevoerde analyses momenteel geen problemen met accumulatie in de Luxemburgse bodem blijken. Wijnbouwers zijn overigens verplicht om regelmatig analyses uit te voeren in het kader van agromilieuprogramma's.

De heer *Pim van Ballekom* (NL) vraagt vervolgens of het Instituut voldoende steun van de overheid krijgt voor de uitvoering van zijn projecten, en of sommige Europese regels geen rem vormen.

Hij wil weten in hoeverre het Benelux Parlement de wijnbouwsector met zijn aanbevelingen kan helpen.

De heer *Marc Fiedler* antwoordt dat het Instituut, als overheidsinstantie, zowel actor in het veld als betrokkene bij het regelgevingskader is. Hij erkent de complexiteit van het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB), dat de wijnbouw op Europees niveau regelt, maar verklaart dat de dialoog met de producenten constant en constructief blijft.

Hij benadrukt het belang van een regelmatig uitwisseling tussen wijnbouwers, overheden en parlementaire commissies om het overheidsbeleid aan te passen aan de behoeften in het veld en de administratieve werklust te verminderen.

Tot slot stelt mevrouw *Francine Cloeser* (LU) een laatste vraag over het plaatsen van zonnepanelen boven wijngaarden (viti-fotovoltaïsche energie). Zij vraagt wat de impact daarvan is op het landschap en het toerisme, en of er elders in Europa al soortgelijke experimenten bestaan.

De heer *Marc Fiedler* antwoordt dat dergelijke installaties al bestaan in Duitsland en Frankrijk, maar op kleine schaal.

Hij verduidelijkt dat het project in Luxemburg nog experimenteel is en vooral bedoeld is om te onderzoeken welke de agronomische en energetische effecten van deze technologie zijn alvorens ze op grote schaal toe te passen.

## V. Presentatie van het project “La Vigne mariée” – Mevrouw Corinne Kox, Domaine L&R Kox

Mevrouw *Corinne Kox*, van Domaine L&R Kox, presenteert het project “*La Vigne mariée*”, dat wordt uitgevoerd in samenwerking met het LIST en het IVV.

Dit project staat in het teken van de wijn- en bosbouw (*vitiforestierie*), waarbij wijnstokken en bomen in symbiose op hetzelfde perceel samen groeien.

Het doel is om een beschermend microklimaat te creëren, de biodiversiteit te behouden en de bodem weerbaarder te maken tegen klimaatveranderingen.

Mevrouw Kox vat de filosofie van het project als volgt samen: “Deze aanpak kiest bewust voor wijnbouw die weer met de natuur meewerkt in plaats van ertegenin te gaan.”

Ze verwijst ook naar het *Viti-Forst*-project, dat de gevolgen van wijn- en bosbouw op de kwaliteit van de druiven, het rendement en het bodemleven wetenschappelijk onderzoekt.

### Vragen en antwoorden – gedachtewisseling

De heer *Ton van Kesteren* (NL) vraagt aan mevrouw Kox wat volgens haar de belangrijkste belemmeringen voor innovatie in de wijnbouw zijn en of de regelgeving voldoende flexibiliteit biedt om deze nieuwe praktijken te ondersteunen.

Hij haalt het voorbeeld van de vitiforestierie aan, een innovatieve benadering die volgens hem al te vaak te maken krijgt met langdurige en complexe procedures. Hij vraagt of wijnbouwers voldoende steun krijgen voor hun experimenten.

Mevrouw *Corinne Kox* erkent dat de toegang tot innovatiesubsidies soms beperkt blijft, vooral voor projecten die als atypisch worden beschouwd.

Toen *La Vigne mariée* in 2019 werd gelanceerd, bestond er nog geen enkele vorm van begeleiding voor dit soort initiatieven.

De situatie is sindsdien verbeterd dankzij de oprichting van een team dat zich specifiek bezighoudt met innovatie, maar er zijn nog steeds administratieve beperkingen.

Zij denkt dat het nuttig zou zijn om wijnbouwers meer vrijheid te geven om te experimenteren en de procedures te vereenvoudigen om de uitrol van proefprojecten te versnellen.

Mevrouw *Christine Bogaert*, secretaris-generaal van het Benelux Parlement, stelt vervolgens mevrouw Kox vragen over de grensoverschrijdende dimensie van het project. Zij vraagt of er uitwisselingen van praktijken plaatsvinden met andere wijngaarden in de Benelux of met bedrijven in Duitsland en Frankrijk, en of er verschillen in regelgeving zijn vastgesteld.

Mevrouw *Corinne Kox* antwoordt dat alle proefpercelen zich in Luxemburg bevinden, maar dat er informele uitwisselingen plaatsvinden met de Duitse en Franse Moezel, waar sommige wijnbouwers soortgelijke projecten uitvoeren.

Zij voegt eraan toe dat er in november een grensoverschrijdende conferentie zal plaatsvinden om de resultaten te delen en de aanpak met de regionale partners te vergelijken.

Mevrouw *Barbara Agostino* (LU) vraagt of het doel van *La Vigne mariée* vooral de kwaliteit van de wijn beoogt, dan wel ook een verhoging van de productie.

Ze wil ook weten of dit soort innovaties nadelen of risico's met zich meebrengen, met name in zeer regenachtige jaren.

Mevrouw *Corinne Kox* antwoordt dat er inderdaad nadelen zijn: in sommige zeer vochtige jaren kan zich onder de bomen een microklimaat vormen dat schimmelziekten in de hand werkt, en er kan concurrentie van vogels ontstaan in de rijen die dicht bij het bos staan.

Ze benadrukt echter dat deze effecten beperkt blijven dankzij de toegenomen biodiversiteit en dat ze vooral streeft naar een duurzaam evenwicht, zowel economisch als ecologisch.

Het project is in dit stadium nog niet rendabel, omdat de bomen nog jong zijn, maar het past in een langetermijnvisie om de productie te stabiliseren en de veerkracht van de wijngaarden te versterken.

De heer *Alexander van Hattem* (NL) vraagt mevrouw Kox vervolgens naar de biodiversiteit in de wijngaarden van *La Vigne mariée*. Hij vraagt zich af of de aanwezigheid van fruitbomen bijdraagt tot het aantrekken van bijen en andere bestuivers en of deze aanplantingen de kwaliteit van de druiven kunnen beïnvloeden.

Mevrouw *Corinne Kox* legt uit dat het project tot doel heeft een compleet ecosysteem te herstellen, met een combinatie van fruitbomen, kleine rode vruchten en aromatische planten.

Deze gewassen bevorderen de aanwezigheid van nuttige insecten, die een natuurlijke rol spelen als jagers op soorten die schadelijk zijn voor de wijnstokken.

Zelfs zonder het gebruik van insecticiden maakt dit ecologisch evenwicht het mogelijk om de wijngaard op een natuurlijke manier te beschermen en de duurzaamheid van het systeem te verbeteren.

Mevrouw *Françoise Kemp* (LU) vraagt welke fruitboomsoorten zijn aangeplant en of bepaalde variëteiten, zoals de wijnperzik, de smaak van de druiven en de wijn kunnen beïnvloeden.

Mevrouw *Corinne Kox* antwoordt dat verschillende soorten zijn getest, afhankelijk van de ligging en de aard van de bodem: vijgenbomen, amandelbomen en abrikozenbomen op de meest zonnige percelen, perenbomen en kersenbomen op de noordelijke percelen.

Het is nog te vroeg om een eventueel effect op de aroma's te meten, maar aromatische planten en kruiden zouden op termijn kunnen bijdragen tot het verfijnen van het sensorische profiel van de geproduceerde wijnen.

## **VI. Presentatie van het project “Veldrobot” – De heer Jean-Claude Muller, Haff Muller-Lemmer**

De heer *Jean-Claude Muller*, exploitant bij Haff Muller-Lemmer, presenteert de veldrobot, een autonome robot die ontworpen is om bepaalde handelingen in de groenteteelt te automatiseren.

De heer Muller schetst de uitdagingen waarmee producenten te maken krijgen: tekort aan arbeidskrachten, wettelijke beperkingen in verband met waterbescherming, complexe onkruidbestrijding en onvoorspelbare weersomstandigheden.

De robot, die op verschillende gewassen is getest – waaronder sla, selderij en kool – is bedoeld om manuele arbeid te verminderen en onkruid gericht te wieden.

Hij legt uit dat de eerste testfasen veelbelovend zijn, ondanks technische beperkingen: moeilijkheden met autonome navigatie, gevoelige instellingen en een nog onduidelijk wettelijk kader voor het gebruik van robots in open veld.

Niettemin, zo benadrukt hij, is robotisering een hulpmiddel bij het werk en geen doel op zich: *“Het maakt het mogelijk repetitieve taken te optimaliseren, het werk minder zwaar te maken en de weg vrij te maken voor een efficiëntere landbouw.”*

### Vragen en antwoorden – gedachtewisseling

De heer *Alexander van Hattem* (NL) opent de discussie met een verwijzing naar de recente ontwikkelingen op het gebied van landbouwrobotica in Nederland, met name machines die tijdens het werk op het veld automatisch vogelnesten kunnen detecteren en vermijden.

Hij vraagt of het Luxemburgse bedrijf Haff Muller-Lammer samenwerkt met Nederlandse bedrijven die op dit gebied actief zijn en of er al grensoverschrijdende uitwisselingen van ervaringen plaatsvinden.

De heer *Jean-Claude Muller* antwoordt dat zijn bedrijf nog geen rechtstreeks contact heeft gehad met Nederlandse bedrijven, maar wel samenwerkt met Duitse partners die een soortgelijke robot gebruiken.

Door deze uitwisselingen kunnen de technische moeilijkheden worden geïdentificeerd, met name in de fruitteelt, waar de werkomstandigheden anders zijn dan in de groenteteelt.

Hij geeft aan dat het Luxemburgse project tot op heden de eerste toepassing van robotica in de tuinbouw van zijn land is. Geen enkele andere teler in de sector heeft tot nu toe dit soort automatisering getest.

Mevrouw *Barbara Agostino* (LU) prijst het innovatieve karakter van de aanpak en gaat in op de intergenerationele dimensie van het project, waarbij zij zich afvraagt hoe het bedrijf in een veeleisende economische context kan worden overgedragen.

De heer *Jean-Claude Muller* geeft aan dat er geen druk vanuit de familie in die zin is uitgeoefend. Het doel is om het bedrijf voldoende innovatief en aantrekkelijk te maken, zodat de volgende generatie zich er vrijelijk in kan vinden. De nadruk ligt op de noodzakelijke aanpassing van de werkmethoden aan de hedendaagse realiteit, in een landbouw- en groentesector die bekend staat om zijn economische kwetsbaarheid en waar passie en creativiteit essentiële voorwaarden blijven voor het voortbestaan van bedrijven.

Er is gesproken over een mogelijk toekomstig serreproject, dat kan worden ontwikkeld als de volgende generatie interesse toont om het bedrijf over te nemen, maar de beslissing blijft volledig open.

Mevrouw *Barbara Agostino* (LU) wil ook weten waar de heer Muller zijn inspiratie voor de ontwikkeling van de robot vandaan heeft gehaald.

De heer *Jean-Claude Muller* antwoordt dat het concept geïnspireerd is op een innovatief systeem dat in Zwitserland wordt gebruikt en dat gebaseerd is op *spot spraying*, een techniek waarbij alleen het gedetecteerde onkruid wordt behandeld, wat het gebruik van fytosanitaire producten aanzienlijk vermindert. Deze aanpak is vervolgens aangepast aan de Luxemburgse context dankzij de samenwerking met een lokale partner.

Het bedrijf werkt ook nauw samen met Belgische en Nederlandse consultants, aangezien Vlaanderen en Nederland worden beschouwd als referenties op het gebied van tuinbouw en groenteteelt. Deze technische uitwisselingen vormen een permanente bron van inspiratie en innovatie voor de ontwikkeling van de sector.

## VII. Samenvatting en conclusie van mevrouw Barbara Agostino en mevrouw Valérie Bluge, rapporteurs

Mevrouw *Barbara Agostino* (LU), voorzitter van de commissie Economie, Landbouw en Energie (ECO) en rapporteur, sluit de werkzaamheden af.

Ze herinnert eraan dat de conferentie van Remich een cyclus van drie bijeenkomsten over energietransitie en innovatie afsluit.

De discussies in Groningen hebben de noodzaak van nauwere samenwerking op energiegebied aan het licht gebracht, terwijl in Oostende de gesprekken gericht waren op gezamenlijke planning in de Noordzee.

De huidige bijeenkomst in Remich heeft de discussie uitgebreid naar landbouw en wijnbouw, twee sectoren die kenmerkend zijn voor het Benelux-gebied, verankerd in traditie én dragers van duurzame oplossingen voor de toekomst.

Mevrouw Agostino prijst de uiteenzettingen van deze ochtend, die de diversiteit en complementariteit van de benaderingen binnen de Benelux hebben aangetoond.

De voorgestelde projecten – *DryVineyard*, *La Vigne mariée*, *Viti-Forst* en de veldrobot – tonen aan dat de energietransitie zich niet beperkt tot elektriciteit, maar gebaseerd is op een gemeenschappelijke visie op samenwerking, kennis en lokale verankering.

*“Of het nu gaat om het aanpassen van de wijngaarden aan het klimaat, het experimenteren met nieuwe praktijken of het gebruik van robotica in de velden, elke spreker toont dezelfde bereidheid om concreet actie te ondernemen om de uitdagingen van de verandering het hoofd te bieden.”*

Ze verduidelijkt dat de verenigde commissies Ruimtelijke Ordening, Milieu en Klimaat (TER) & Economie, Landbouw en Energie (ECO) op basis van de bevindingen en lessen uit de drie conferenties een gezamenlijke aanbeveling zullen opstellen, die aan de plenaire vergadering in november zal worden voorgelegd.

Vervolgens neemt mevrouw *Valérie Bluge* (BE), lid van de ECO-commissie en rapporteur, het woord.

Zij prijst de rijkdom van de uitwisselingen en dankt de sprekers voor hun bijdragen.

Mevrouw Bluge wijst op de toegevoegde waarde van de interparlementaire dialoog tussen de Benelux-landen, die het mogelijk maakt nationale ervaringen te bundelen om tot gemeenschappelijke oplossingen te komen.

Zij benadrukt dat het werk in een geest van openheid moet worden voortgezet, waarbij het evenwicht tussen innovatie, duurzaamheid en concurrentievermogen behouden blijft.

Zij voegt eraan toe dat landbouw en wijnbouw levende laboratoria zijn voor de ecologische transitie, waarin economische prestaties en respect voor de natuur samenkomen.

Ten slotte herhaalt zij haar wens dat de commissies TER en ECO dit gezamenlijke werk voortzetten om deze ideeën om te zetten in concrete aanbevelingen.

## VIII. Werkbezoek

De conferentie wordt afgesloten met een bezoek aan het “Orchard”-project op Domaine Kox, gevolgd door een proeverij met uitleg, waarbij de deelnemers de resultaten van het project en de innovatieve praktijken die op het bedrijf worden toegepast, concreet kunnen ontdekken.



Van links naar rechts : mevrouw Barbara Agostino (Luxemburg), rapporteur, de heer P. van Ballekom (Nederland), ondervoorzitter van het Benelux Parlement (2025-2026), de heer Eddy Hartog (Nederland), rapporteur



Van links naar rechts : de dames Valérie Bluge (België) en Barbara Agostino (Luxemburg), rapporteurs



Van links naar rechts : de heer Roel Jansoone, adjunct-secretaris-generaal van het Benelux Parlement, mevrouw Christine Bogaert, secretaris-generaal van het Benelux Parlement, de heer Jean-Claude Meyer, lid van het College van de Benelux Unie (2024-2025), mevrouw Barbara Agostino (Luxemburg), rapporteur, de heer Rik Jansen (Nederland), lid van het Benelux Parlement, de heer Yves Evrard (België), ondervoorzitter van het Benelux Parlement (2025-2026), de heer Jeff Engelen (Luxemburg), lid van het Benelux Parlement, mevrouw Francine Cloeser (Luxemburg), voorzitter van het Benelux Parlement (2025-2026), de heer Pim van Ballekom (Nederland), ondervoorzitter van het Benelux Parlement (2025-2026), mevrouw Françoise Kemp (Luxemburg), lid van het Benelux Parlement, de heer Ton van Kesteren (Nederland), lid van het Benelux Parlement, de heer Alexander van Hattem (Nederland), lid van het Benelux Parlement, de heer Roel van Gorp (Nederland), lid van het Benelux Parlement en mevrouw Valérie Bluge (België), rapporteur.



**Werkbezoek :**





Bureau van het Benelux Parlement (2025-2026)

Van links naar rechts : de heer Yves Evrard (België), ondervoorzitter, mevrouw Francine Cloeser (Luxemburg), voorzitter, de heer Pim van Ballekom (Nederland), ondervoorzitter

---

